

Tijdschrift

voor

Strafbeleid

en

Gevangeniswezen

FATIK

31ste jaargang • oktober - november - december 2014 • nr. 144
Driemaandelijks uitgave
FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• Wissel van wacht <i>Tom Daems</i>	
	Artikel	4
	• De Wet op Externe Rechtspositie als werkinstrument bij het repatriëren van vreemdelingen zonder recht op verblijf? <i>Lars Breuls en Steven De Ridder</i>	
	• Routines versus onvoorspelbaarheid <i>Hanne Tournel</i>	
	• Psychologische hulp aan gedetineerden: een evaluatie van vijf jaar CGG Eclips binnen de gevangenismuren <i>Ruben van den Aemele</i>	
	Interview	29
	• Het leven na de strafuitvoeringsrechtbank. Het reclasseringsplan van Piet Piron. <i>Veerle Scheirs en Kristel Beyens</i>	
	Ook dat nog	35

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg FATIK PA3A9108
Afzendaradres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Jos Vander Velpen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN
WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
31ste jaargang
oktober-november-december 2014, nr. 144

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Tom Daems
Eindredactie: Stefanie Gryson
Redactie: Veerle Scheirs, Chris Hermans, Luc Robert, Jurgen Millen, Frederik Janssens, Neil Paterson, Ruben van den Aemele.

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier
nummers zijn beschikbaar voor abonnees.
Vraag een login via fatik@mensenrechten.be.
Surf naar fatik.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden veelelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Wissel van wacht
Tom Daems

Artikel

4

De Wet op Externe Rechtspositie als werkinstrument bij het repatriëren
van vreemdelingen zonder recht op verblijf?
Lars Breuls en Steven De Ridder

Routines versus onvoorspelbaarheid
Hanne Tournel

Psychologische hulp aan gedetineerden:
een evaluatie van vijf jaar CGG Eclips binnen
de gevangeniswanden
Ruben van den Aemele

Interview

29

Het leven na de strafuitvoeringsrechtbank.
Het reclasseringsplan van Piet Piron.
Veerle Scheirs en Kristel Beyens

Ook dat nog

35

Wissel van wacht

Dit is mijn laatste editoriaal als hoofdredacteur van FATIK. Vanaf jaargang 2015 zal Luc Robert, die reeds geruime tijd deel uitmaakt van de redactie, de rol van hoofdredacteur overnemen.

Bij een dergelijke wissel van wacht ligt het voor de hand om even stil te staan bij de evoluties die FATIK - en misschien nog meer: de wereld waarin FATIK beweegt en waarop het tijdschrift reflecteert - heeft doorgemaakt. Deze verwachting is vanzelfsprekend, maar tezelfdertijd is elke poging om die verwachting in te lossen bijzonder riskant. Een terugblik door een betrokken partij kan al vlug leiden tot het exclusief oplichten van diverse vermeende verwezenlijkingen, zoals de vele themanummers waarmee we kort op de bal hebben gespeeld; de uiteenlopende bijdragen aan de bestaansactualiteit, zowel vanuit academische hoek als vanuit het werkveld; of nog: de uiterst succesvolle studiedag 'Achter tralies in België' die we in 2009 hebben georganiseerd en waarvan het boek nog steeds wordt gebruikt als een referentiewerk over detentie in ons land. Bij een evenwichtige terugblik zouden echter ook andere vragen aan bod moeten komen: Wat heeft FATIK niet verwezenlijkt? Hebben we de juiste doelgroep(en) bereikt? Is er in de snel evoluerende (en door allerlei besparingen geplaagde) communicatiemaatschappij van de toekomst überhaupt nog plaats voor een niche-tijdschrift zoals FATIK?

Uitdagingen voor FATIK

U zal begrijpen dat ik als afzwaaiend hoofdredacteur het bestaansrecht van een tijdschrift als FATIK alvast niet in vraag zal stellen en de laatste vraag dus met een volmondig 'ja' zal beantwoorden. Meer dan ooit is er nood aan een tijdschrift dat ruimte biedt om het debat over de straf te voeren en te stofferen. Het afgelopen decennium grepen er belangrijke wetgevende hervormingen plaats - welke ook uitvoerig in het tijdschrift aan bod kwamen - maar die nog steeds niet zijn voltooid. De basiswet gevangeniswezen (2005) is bijna tien jaar oud, maar belangrijke onderdelen werden tot dusver niet in werking gesteld. In het regeerakkoord van Michel I staat te lezen dat de nieuwe federale regering andermaal van plan is om de wet aan te passen alvorens deze volledig in werking kan treden¹. Ook de wet op de externe rechtspositie (2006) zal tijdens de komende legislatuur opnieuw aangepast (lees: verstrengd) worden. Intussen blijft ook van deze wet een belangrijk luik dode letter. Daarenboven zal ook de wettelijke hervorming van de internering - die recentelijk met de wet van 5 mei 2014 een facelift onderging - zijn beslag moeten krijgen. Verder verdienen de zesde staats-hervorming - waar we in 2013 al een themanummer aan hebben gewijd - en andere ontwikkelingen (zoals deze betreffende het decreet over de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden uit 2013) opvolging. Los van dergelijke wettelijke en institutionele ontwikkelingen blijft het bovenal uitkijken wat de weerslag van het algehele klimaat van versoering zal zijn op de strafuitvoering en de direct betrokkenen. Dat we ons in het huidige besparingsklimaat aan spannende en grimmige tijden mogen verwachten, ligt voor de hand. Lezers van FATIK weten dat ze voor duiding bij en analyse van deze ontwikkelingen bij ons aan het goede adres zijn.

Tot slot, een woord van dank. Ik heb de afgelopen jaren prima kunnen samenwerken met een geëngageerde redactie - waarvoor dank. Het belangrijkste woord van dank gaat echter uit naar de lezers van FATIK. Een tijdschrift - dit geldt des te meer voor kleinschalige, gespecialiseerde publicaties zoals FATIK - heeft maar recht van bestaan - en kan maar bestaan - als het ook gelezen wordt. Indien u nog op zoek bent naar een passend geschenk voor de komende feestdagen en wat origineler uit de hoek wilt komen dan de doordeweekse dagelijkse kost: overweeg dan zeker om een abonnement van ons tijdschrift onder de kerstboom te leggen.

Tom Daems²

¹ T. Daems, 'Michel(in)gevangenis', *De Juristenkrant*, 5 november 2014, 16.

² Tom Daems is hoofddocent criminologie, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven, tom.daems@law.kuleuven.be

De Wet op de Externe Rechtspositie als werkinstrument bij het repatriëren van vreemdelingen zonder recht op verblijf?

Lars Breuls¹ en Steven De Ridder²

De afgelopen decennia is het aandeel vreemdelingen in de gevangenispopulatie sterk toegenomen³. In 2013 bezat gemiddeld 45% van de gedetineerden een vreemde nationaliteit.⁴ Eerder dan nationaliteit is echter de verblijfsstatus van gedetineerden een belangrijk gegeven vanuit het oogpunt van de vreemdelingenwetgeving. De wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen⁵ stelt immers het illegaal verblijf strafbaar met een gevangenisstraf⁶ en voorziet tevens in verwijderingsmaatregelen aanzien van de illegaal verblijvende vreemdeling. Mede door de opening van de gesloten centra voor illegalen eind jaren tachtig en in de loop van de jaren negentig worden vreemdelingen heden niet langer louter omwille van hun illegaal verblijfsstatuut in de gevangenis opgesloten bij interceptie door de politiediensten. Dit is in principe enkel nog het geval omwille van het plegen van strafbare feiten (of de verdenking daarvan). Deze 'criminele illegalen' worden door beleidsmakers als een prioriteit beschouwd voor de verwijdering van het grondgebied. Ook in de parlementaire vragen en antwoorden is deze specifieke groep de laatste jaren steeds vaker het onderwerp van debat.⁷

Behalve de bestraffing van de illegaal verblijvende vreemdeling heeft ook de praktijk van de administratieve hechtenis van illegale vreemdelingen in de gevangenis na het uitzitten van de straf een wijziging ondergaan. De vreemdelingenwet bepaalt immers sinds haar inwerkingtreding dat illegale vreemdelingen die een strafrechtelijke detentie hebben ondergaan in welomschreven gevallen na hun invrijheidstelling nog administratief opgesloten blijven in de gevangenis, zodat een rechtstreekse repatriëring van daaruit mogelijk wordt gemaakt. Een overbrenging naar een gesloten centrum is evenmin uitgesloten, maar wordt omwille van de veiligheid in de centra gelimiteerd, waardoor een periode van administratieve detentie in de gevangenis vanuit het oogpunt van de dienst Vreemdelingenzaken wenselijk blijft. In de strijd tegen de penitentiaire overbevolking werden er echter vanaf 2002 verschillende maatregelen genomen om de duur van deze administratieve detentie in de gevangenis te verkorten. In 2010 besloten de Franstalige en Brusselse gevangeniszen zelfs om de administratieve detentie ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken systematisch te weigeren, daar ze deze praktijk als onwettig bestempelden. Deze ontwikkelingen zetten een enorme druk op het systeem van repatriëren⁸. Recentelijk werden er daarom een aantal aanpassingen van de Vreemdelingenwet en de Wet op de Externe Rechtspositie doorgevoerd⁹.

1 Lars Breuls liep in het kader van de bacheloropleiding Criminologie, Vrije Universiteit Brussel in de periode februari-mei 2014 stage op het Bureau 'Opgesloten tenen', Dienst Vreemdelingenzaken onder de supervisie van Dhr. Wouter Van Herbruggen (Corresp.: Lars.Breuls@vub.ac.be).

2 Assistent vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, Onderzoeksgroep Crime & Society, onderzoekslijn Penalty & Society (Corresp.: Steven.DeRidder@vub.ac.be).

3 S. DE RIDDER, K. BEYENS en S. SNACKEN, "Does reintegration need REHAB? Early release procedures for prisoners without a legal permit of residence in Belgium", *European Journal of Probation* 2012, afl. 3, 21-36.

4 DIRECTORAAT-GENERAAL PENITENTIAIRE INRICHTINGEN, Jaarverslag 2013, Brussel, Federale Overheidsdienst Justitie, 2014, 81 p., http://justitie.belgium.be/nl/binaries/nl_small_tcm265-248342.pdf.

5 Wet 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, BS 31 december 1980, 14.584. Hierna verkort weergegeven als 'Vreemdelingenwet'.

6 Art. 75 bepaalt dat de strafmaat 8 dagen tot 3 maand gevangenisstraf bedraagt bij de eerste veroordeling en 1 maand tot 1 jaar bij herhaling binnen de drie jaar.

7 Zie o.a. Vr. en Antw. Kamer 2010-2011, 22 februari 2011, 8 (Vr. nr. 6 T. FRANCKEN), Vr. en Antw. Kamer 2011-2012, 24 april 2012, 3 (Vr. nr. 33 S. SMEYERS), Vr. en Antw. Kamer 2013-2014, 02 april 2014, 36 (Vr. nr. 6 T. FRANCKEN).

8 K. BERGANS, W. CRUYSSBERGHS, G. VERBAUWHEDE, K. VERSTRAELEN, B. VERSTRAETE, et al., "Het verwijderingsbeleid" in M.C. FOBLETS en D. VANHEULE (eds.), *Migratie- en migrantenrecht. Recente ontwikkelingen (Deel 13)*, Brugge, Die Keure, 2010, 69-197.

In voorliggend artikel zullen we dieper ingaan op deze gewijzigde context en wensen we een antwoord te formuleren op de centrale vraag: "Hoe evolueerde het repatriëren van illegale vreemdelingen na de strafrechtelijke invrijheidstelling?"

Het doel van dit artikel is om na te gaan of de recente wetswijzigingen voor een ommekeer hebben gezorgd ten aanzien van het realiseren van repatriëringen vanuit de gevangenis. In het bijzonder willen we bekijken welke rol de Wet op de Externe Rechtspositie⁹ speelt bij de totstandkoming van een repatriëring. We zullen voor het beantwoorden van deze vragen gebruikmaken van de data die we terugvonden in de repatriëeringslijsten van de dienst Vreemdelingenzaken. Deze repatriëeringslijsten worden sinds 2008 bijgehouden, waardoor de data-analyse betrekking heeft op de periode 2008-2013.

De data-analyse werd uitgevoerd tijdens de stageperiode van een van de onderzoekers op het Bureau 'Opgesloten' van de dienst Vreemdelingenzaken. Bureau 'Opgesloten' is bevoegd voor de administratieve opvolging van het dossier van een gedetineerde vreemdeling. Bij een nakende strafrechtelijke invrijheidstelling wordt er door de gevangenis een vrijstellingsaanvraag naar Bureau 'Opgesloten' gezonden. Indien de gedetineerde vreemdeling over een geldig verblijfsstatuut beschikt, wordt de betrokkene vrijgesteld zoals een Belgische onderdaan zou worden vrijgesteld. Indien men zich illegaal op het Belgische grondgebied bevindt, zal er een bevel om het grondgebied te verlaten opgesteld worden. Hoewel het uitgangspunt in principe het vrijwillig vertrek is, waarbij de tenuitvoerlegging van het bevel om het grondgebied te verlaten in de handen van de vreemdeling zelf wordt gelegd, kan het gevaar dat de betrokken vreemdeling voor de openbare orde vormt een gedwongen verwijdering (repatriëring) legitimeren.¹¹

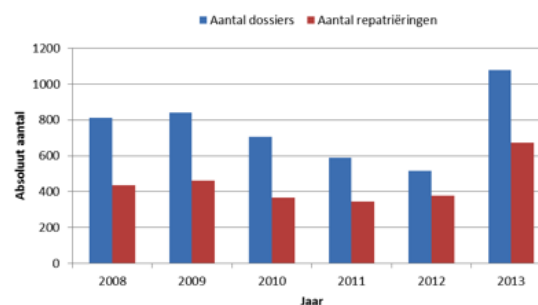
Wanneer een repatriëring haalbaar en opportuun wordt beschouwd, wordt het dossier overgemaakt aan het Bureau 'Identificatie Gedetineerden'. Deze

dienst is verantwoordelijk voor de organisatie van een repatriëring. Het is de medewerker van Bureau 'Identificatie Gedetineerden' die vervolgens de relevante aspecten van het dossier invoert in de digitale repatriëeringslijst, alsook het uiteindelijke resultaat van de weerhouding vermeldt (met name of de vreemdeling werd gerepatriëerd of werd vrijgesteld met een bevel om het grondgebied te verlaten).

Een korte geschiedenis van de administratieve detentie in de gevangenis

In de onderstaande figuur wordt er aangegeven hoeveel dossiers er per jaar werden doorgestuurd naar Bureau 'Identificatie Gedetineerden', alsook hoeveel ervan effectief gerepatriëerd werden. Vermits het Bureau 'Opgesloten' bij het doorsturen van dossiers naar Bureau 'Identificatie Gedetineerden' een nauwgezette selectie maakt op basis van de opportuniteit en haalbaarheid van een repatriëring, moet er benadrukt worden dat deze gegevens geenszins toelaten om het percentage van repatriëringen ten aanzien van alle strafrechtelijk vrijgestelde illegale vreemdelingen te berekenen. Een zekere hoeveelheid dossiers¹² wordt immers niet doorgestuurd naar Bureau 'Identificatie Gedetineerden' en komt bijgevolg ook niet in de repatriëeringslijsten terecht.

Figuur 1: Overzicht aangeleverde dossiers¹³

9 Wet 19 januari 2012 tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vesting en de verwijdering van vreemdelingen, BS 17 februari 2012, 11412; Wet 15 maart 2012 tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vesting en de verwijdering van vreemdelingen en de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 30 maart 2012, 20310.

10 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006, 30455. Hierna verkort weergegeven als 'WERV'.

11 Deze voorstelling is enigszins simplistisch. Zo voorziet de vreemdelingenwet ook in enkele bijzondere verwijderingsmodaliteiten, zoals een ministerieel besluit tot terugwijzing of een koninklijk besluit tot uitzetting. Ook worden EU-onderdanen die een voorlopige hechtenis ondergingen of een lichte straf opliepen in principe vrijgesteld zonder meer. In het geval van een lange gevangenisstraf wordt er doorgaans ook geen repatriëring uitgevoerd, maar louter een bevel om het grondgebied te verlaten afgeleverd. Een repatriëring van een EU-onderdaan zou gezien het gebrek aan grenscontroles binnen het Schengengebied noch opportuun noch kosteneffectief zijn. Het valt echter buiten het bestek van dit artikel om dieper op deze nuances in te gaan.

12 In 2013 werden er statistieken opgesteld die het mogelijk maken om een schatting van het percentage naar Bureau 'Identificatie Gedetineerden' doorgestuurd dossiers van vreemdelingen zonder recht op verblijf te maken. 25,6% van alle voorlopig vrijgestelden met een straf tot drie jaar, 73,6% van alle voorlopig vrijgestelden met een straf van meer dan drie jaar en 49,4% van alle vrijgestelden bij strafeinde kwamen in aanmerking voor een repatriëring. Deze schatting kan niet gemaakt worden voor de vrijgestelden na de opheffing van een aanhoudingsmandaat.

13 In de grafiek wordt slechts 98,1% van het aantal aan Bureau 'Identificatie Gedetineerden' overgemaakt dossiers weergegeven. In bepaalde gevallen ontbrak namelijk het resultaat van de procedure (met name of betrokkene al dan niet werd gerepatriëerd), waardoor deze dossiers uit het onderzoek werden geweerd: in 0,1% van de gevallen werd het resultaat niet ingevuld, in 0,2% van de gevallen ontsnapte betrokkene uit het gesloten centrum en in 1,6% van de gevallen werd betrokkene opnieuw opgesloten door justitie naar aanleiding van een nieuwe strafrechtelijke veroordeling.

Aan de hand van figuur 1 moet er worden vastgesteld dat er ondanks de nauwgezette selectie door Bureau 'Opgeslotenen' niet in elk dossier een effectieve repatriëring kan worden georganiseerd. In wat volgt zullen we enkele aspecten bespreken die bepalend zijn voor het al dan niet slagen van een repatriëring en waar mogelijk van beschrijvende statistieken voorzien.

Om tot een repatriëring te kunnen overgaan is een identificatie vereist. De identiteit en nationaliteit moeten gekend zijn, immers: "International law only obliges states to readmit their own nationals – a duty that hinges upon proof of nationality."¹⁴ Een beduidend aantal vreemdelingen wil echter een repatriëring naar het herkomstland voorkomen.¹⁵ Ze hanteren "counterstrategieën" om een identificatie te voorkomen. Een wijdverbreid fenomeen is het achterhouden of vernietigen van de identiteitsdocumenten om zo elk spoor naar hun ware identiteit te verhullen. In zulke gevallen moet de dienst Vreemdelingenzaken de betrokken diensten van het herkomstland contacteren om een doorlaatbewijs of 'laissez-passer' te bekomen. Niet elke staat is echter bereid om zijn medewerking te verlenen aan de identificatie van een 'criminele' onderdaan met het oog op een gedwongen terugkeer. Zo is de samenwerking met Algerije al geruime tijd problematisch. Dit heeft ook een invloed op de strategieën die de vreemdelingen zelf hanteren: vanwege de problemen met Algerije claimen bijvoorbeeld heel wat Marokkanen die een terugkeer willen vermijden dat ze de Algerijnse nationaliteit hebben.¹⁶ Op die manier ontstaat er een zeker oponthoud in de identificatieprocedure.

De aanwezigheid van identiteitsdocumenten vormt een belangrijke indicator om te bepalen of een repatriëring gerealiseerd kan worden na de strafrechtelijke fase. Op een totaal van 4.196 dossiers¹⁷ waarin een repatriëring opportuun wordt geacht, zijn er in 71,6% van de dossiers documenten aanwezig (N=3.007). Toch worden er ook dossiers overgemaakt aan Bureau 'Identificatie Gedetineerden' waarin documenten ontbreken. Het gaat om dossiers waarvan het Bureau 'Opgeslotenen' vermoedt dat er binnen een afzienbare termijn een identificatie mogelijk is. Op een

totaal van 1.189 dossiers waarin geen documenten aanwezig zijn, wordt naderhand in 23,7% van deze gevallen een effectieve repatriëring uitgevoerd. Echter, ook de aanwezigheid van documenten (en dus een identificatie) blijkt niet te volstaan om een repatriëring daadwerkelijk uit te kunnen voeren. Hoewel er in 78,3% van de dossiers waarin er documenten aanwezig zijn, een repatriëring werd uitgevoerd, moet men de betrokkene in circa één vijfde van de gevallen toch vrijstellen met een bevel om het grondgebied te verlaten (zonder gedwongen tenuitvoerlegging). Een belangrijke reden is de logistieke ondersteuning die bij een repatriëring komt kijken. Zo moeten onder meer de vlucht en het vervoer van en naar de luchthaven geregeld worden. Ook kunnen er zich juridische beletsels voordoen zoals beroepstermijnen, die een onmiddellijke repatriëring verhinderen.

Zowel het identificeren van een illegale vreemdeling als het regelen van de logistieke of juridische aspecten van de repatriëring vereist de nodige tijd. Het is om die reden dat er steeds voorzien werd in de mogelijkheid om na de strafrechtelijke invrijheidstelling over te gaan tot een administratieve detentie in de gevangenis ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken. Aanvankelijk liep de maximale termijn van deze administratieve detentie gelijk met de termijn voorzien voor de opsluiting in de gesloten centra. Die termijn werd doorheen de jaren 1990 uitgebreid van één maand (voor 1993) naar acht maanden¹⁸ (vanaf 1996).¹⁹ In 2002 nam minister van Justitie Verwilghen, geconfronteerd met de problematiek van de penitentiaire overbevolking, echter een aantal maatregelen die betrekking hadden op de aanwezigheid van illegale vreemdelingen in de gevangenis. Een van die maatregelen hield in dat de duur van de administratieve detentie in de gevangenis voortaan bepaald zou worden via collectieve brieven van het (huidige) Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (en dus niet langer door de Vreemdelingenwet zelf). Dit zorgde meteen voor een sterke inperking van de administratieve detentie in de gevangenis ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken.²⁰ In 2004 werd met de

14 A. ELLERMANN, "Undocumented migrants and resistance in the liberal state", *Politics & Society* 2010, 414; In het geval van verwijdering van niet-EU-burgers bepalen overnameovereenkomsten de voorwaarden waarop het herkomstland de onderdaan op het grondgebied toelaat. Sinds 2011 wordt het Europees overnamebeleid geregeld conform de opgestelde evaluatie: zie http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/comm_pdf_com_2011_0076_f_en_communication.pdf

15 D. BROEDERS en G. ENGBERSEN, "The fight against illegal migration: Identification policies and immigrants' counterstrategies", *American Behavioral Scientist* 2007, 1592-1609.

16 J. VAN DER LEUN, *Looking for loopholes. Processes of incorporation of illegal immigrants in the Netherlands*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003, 80.

17 Er ontbreken 436 gevallen, omdat hetzij de variabele 'resultaat', hetzij de variabele 'documenten' niet werd ingevuld.

18 Het gaat hier om een maximumtermijn die enkel in de gevallen waarin dit noodzakelijk is voor de bescherming van de openbare orde of de nationale veiligheid kan worden toegekend. Personen die zich schuldig hebben gemaakt aan een strafrechtelijke overtreding komen hiervoor in aanmerking.

19 Voor een uitgebreide beschrijving van de evolutie: K. BERGANS, W. CRUYSBERGHS, G. VERBAUWHEDE, K. VERSTRAELEN, B. VERSTRAETE, et al., "Het verwijderingsbeleid" in M.C. FOGLETS en D. VANHEULE (eds.), *Migratie- en migrantenrecht. Recente ontwikkelingen (Deel 13)*, Brugge, Die Keure, 2010, 93-95.

20 Collectieve Brief nr. 71 van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen, 20 juni 2002 betreffende de administratief gehechte vreemdelingen, niet gepubliceerd.

Artikel

Collectieve Brief nr. 84 van 24/12/2004 een verdere inperking doorgevoerd.²¹ Er bleven twee regelingen over die een administratieve detentie van een beperkte duur in de gevangenis toelieten:

- De vreemdeling aan wie een voorlopige invrijheidstelling met terbeschikkingstelling aan de dienst Vreemdelingenzaken werd toegekend, kon gedurende maximaal vijftien dagen administratief in de gevangenis opgesloten blijven. Bovendien moest de dienst Vreemdelingenzaken vijftien dagen voor de datum van de voorlopige invrijheidstelling door de gevangenis ingelicht worden, waardoor men in essentie over een termijn van dertig kalenderdagen beschikte.²²

- De andere vreemdelingen dan de voorlopig in vrijheid gestelde veroordeelden konden voortaan maximaal zeven kalenderdagen in de gevangenis blijven onder een opsluitingstitel van de dienst Vreemdelingenzaken. In het geval van strafeinde werd de dienst Vreemdelingenzaken wel dertig dagen hieraan voorafgaand ingelicht.²³

Indien na de voorziene periode geen beslissing door de dienst Vreemdelingenzaken was genomen, zou er automatisch een vrijlating met een bevel om het grondgebied te verlaten volgen.

Met deze wijzigingen werd de duur van de administratieve hechtenis in de gevangenis dus sterk ingeperkt. Hoewel er altijd de mogelijkheid bestaat om een overbrenging vanuit de gevangenis naar een gesloten centrum te organiseren, botst men hierbij in de praktijk tegen grenzen aan. Zo kampen de centra eveneens met een plaatsgebrek. Bovendien is er een quotum ingesteld: omdat een teveel aan ex-gevangenen de leefbaarheid van een centrum zou ondermijnen, mag deze groep slechts 20% van de capaciteit van een gesloten centrum innemen.²⁴ Om de korte duur van administratieve detentie in de gevangenis te compenseren, zijn er wel andere maatregelen genomen. Zo werd er in 2005 een samenwerkingsakkoord afgesloten tussen de dienst Vreemdelingenzaken en het DG EPI waardoor migratiebegeleiders van de dienst Vreemdelingenzaken hun intrede in de gevangenis deden. Hun doel is om zo vroeg mogelijk in het penitentiair traject de identificatie van de illegale

vreemdeling op te starten en liefst te voltooien, zodat bij een geslaagde identificatie een repatriëring vlot kan plaatsvinden.²⁵

Er dook echter ook een nieuw probleem op. Doordat de Franstalige penitentiaire inrichtingen kritiek leverden op de administratieve opsluiting ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken in de gevangenis, besloot de directeur-generaal van het DG EPI om de CB 84 in te trekken. In de Collectieve Brief nr. 92 van 29/01/2010 staat te lezen: "Uitsluitend de hechtenistitels die voorzien zijn in artikel 609 van het Wetboek van Strafvordering kunnen immers de opsluiting in een gevangenis rechtvaardigen. [...] De detentie van een vreemdeling in een gevangenis op basis van een administratieve hechtenistitel afgeleverd door de Dienst Vreemdelingenzaken is dus onwettig en kan tot strafrechtelijke vervolging leiden."²⁶ De intrekking werd echter op 8 februari 2010 alweer ongedaan gemaakt. De afspraken vastgelegd in de CB 84 golden in principe dus terug. Toch heerste er in de praktijk heel wat onduidelijkheid en werd er vastgesteld dat de Vlaamse gevangnissen in de meeste gevallen de CB 84 terug toepasten, terwijl de Franstalige en Brusselse inrichtingen dit doorgaans niet deden. Deze ontwikkeling beperkte de mogelijkheden van de dienst Vreemdelingenzaken om vrijgestelden zonder recht op verblijf uit de Franstalige en Brusselse inrichtingen te repatriëren.

In figuur 3 wordt een indexcijfer voor de verschillende gewesten gepresenteerd. Voor referentiejaar 2008 wordt het absolute aantal repatriëringen gelijkgesteld aan 100.²⁷ Vervolgens wordt de evolutie per gewest doorheen de tijd weergegeven. Uit figuur 3 blijkt inderdaad dat de samenwerking tussen de dienst Vreemdelingenzaken en de Franstalige en Brusselse gevangnissen sterk achteruitging vanaf 2010 en een dieptepunt kende in 2011. De terugval in het aantal repatriëringen is echter sterker voor de Brusselse gevangnissen, wat doet vermoeden dat bepaalde Franstalige gevangnissen toch meewerkten met de dienst Vreemdelingenzaken.

21 *Collectieve Brief nr. 84 van het Directoraat-generaal Uitvoering van straffen en maatregelen, 24 december 2004 betreffende de administratief gehechte vreemdelingen, niet gepubliceerd. Hierna verkort weergegeven als 'CB 84'.*

22 *Enkel tijdens de administratieve opsluiting (de laatste vijftien dagen) kon de repatriëring uitgevoerd worden. Indien de DVZ te laat werd ingelicht, werden de verloren dagen toegevoegd aan de termijn van vijftien dagen administratieve opsluiting.*

23 *Enkel tijdens de administratieve opsluiting (dus niet tijdens de dertig voorafgaande dagen) kon de repatriëring uitgevoerd worden.*

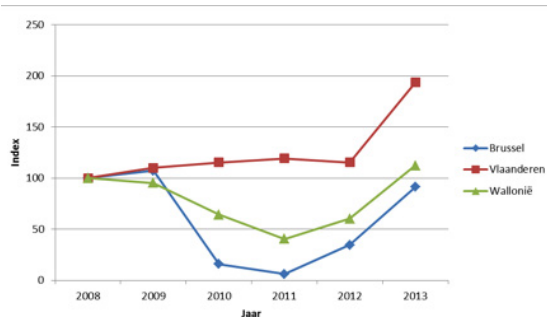
24 *DIENST VREEMDELINGENZAKEN, Activiteitenrapport 2011, Brussel, Algemene Directie Vreemdelingenzaken, 2012, 283 p., <https://dofi.ibz.be/sites/dvzoe/NL/Documents/2011NL.pdf>.*

25 *S. DE RIDDER en C. VANQUEKELBERGHE, "De interactie tussen migratiebeleid en penaal beleid ten aanzien van gedetineerden zonder recht op verblijf in België", *Proces* 2012, 470-481.*

26 *Collectieve Brief nr. 92 van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen, 29 januari 2010 betreffende de administratieve hechtenis van vreemdelingen, niet gepubliceerd.*

27 *Het absolute aantal repatriëringen in 2008 bedroeg: Vlaanderen (N=248), Wallonië (N=106), Brussel (N=81).*

Figuur 2: Evolutie van de index van het aantal repatriëringen per gewest²⁸

De oplossing in de WERV?

Vanwege de politieke gevoeligheid van de repatriëringsproblematiek was het noodzakelijk dat de minister van Justitie en de staatssecretaris voor Migratie en Asiel maatregelen namen om het aantal repatriëringen na de strafrechtelijke invrijheidstelling op te drijven. Deze maatregelen moesten kunnen geïmplementeerd worden binnen een context van een beperkte capaciteit in de gesloten centra voor illegalen en druk vanuit de praktijk op het terugschroeven van de administratieve detentie in de gevangnissen. Daarenboven was - gezien de overbevolking in de gevangnissen - een terugkeer naar het systeem van een lange administratieve detentie in de gevangenis geen optie. Kortweg kan er gesteld worden dat men 'tijd' moest creëren voor de dienst Vreemdelingenzaken.

In 2012 werden er twee wetswijzigingen doorgevoerd die de praktijk van het weerhouden van illegale vreemdelingen in de penitentiaire inrichtingen veranderden.²⁹ Met deze wetswijzigingen werd er tegemoet gekomen aan zowel de doelstelling van justitie als die van de dienst Vreemdelingenzaken, respectievelijk het ontlasten van de overbevolkte gevangnissen en het beschikken over een zo lang mogelijke opsluitingstermijn (in de gevangenis) om tot een geslaagde repatriëring te komen. Het uitgangspunt bleef daarenboven dat het gebruik van de gevangenis voor administratieve detentie quasi nihil bleef. Hoewel het om schijnbaar tegenstrijdige doelstellingen gaat, werd de oplossing gevonden in de aanpassing van het penitentiair recht. Het was echter wachten op de ministeriële omzendbrief

nr. 1815 van 07/03/2013, waarin de wijzigingen verduidelijkt werden, vooraleer alle gevangnissen geacht werden de nieuwe regeling toe te passen.³⁰ Op basis van de nieuwe regeling kan er een opsplitsing in vier vrijstellingsmodaliteiten worden gemaakt, een indeling die we ook in onze data-analyse hebben overgenomen.

1. Voorlopig gehechten

In het geval van de opheffing van een aanhoudingsmandaat veranderde er met de inwerkingtreding van de nieuwe regeling weinig. De wet van 19 januari 2012 wijzigt art. 74/8 van de Vreemdelingenwet. Voortaan wordt de administratieve opsluiting in de gevangenis ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken verboden, tenzij in het geval van de opheffing van een aanhoudingsmandaat. Bij de opheffing van een aanhoudingsmandaat blijft bijgevolg een administratieve hechtenis van zeven dagen mogelijk.

2. Straffen vanaf drie jaar: de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op uitlevering

De WERV voorziet naast de voorwaardelijke invrijheidstelling voor gedetineerden met recht op verblijf ook in een voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op uitlevering voor illegale vreemdelingen. België is op dit vlak eerder uniek binnen de Europese Unie. Slechts twee andere lidstaten (Oostenrijk en Spanje) hebben eveneens een aparte regeling voor de vervroegde invrijheidstelling van illegale vreemdelingen.³²

De wetswijziging van 15 maart 2012 voegt een nieuw lid in art. 60 van de WERV in. Waar het vonnis van de SURB in principe uitvoerbaar wordt op de dag dat het in kracht van gewijsde is gegaan of op een latere, door de SURB bepaalde datum, voegt het nieuwe lid een uitzondering toe: "In dat geval [de beslissing tot toekenning van een voorlopige invrijheidstelling met het oog op de verwijdering van het grondgebied

²⁸ In twee dossiers ontbrak de variabele gevangenis. Deze dossiers konden ook niet teruggevonden worden in de databank van de DVZ, waardoor een aanvulling door de onderzoekers onmogelijk was.

²⁹ Wet 19 januari 2012 tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vesting en de verwijdering van vreemdelingen, BS 17 februari 2012, 11412; Wet 15 maart 2012 tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vesting en de verwijdering van vreemdelingen en de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 30 maart 2012, 20310.

³⁰ Ministeriële Omzendbrief nr. 1815 van de Federale Overheidsdienst Justitie, 7 maart 2013 betreffende de gedetineerde vreemdelingen, https://dofi.ibz.be/sites/dvzoe/NL/Documents/20130307_n.pdf. Hierna verkort weergegeven als 'MO 1815'.

³¹ Hierna verkort weergegeven als 'VILO'.

³² G. VERMEULEN, A. VAN KALMTHOUT, N. PATERSON, M. KNAPEN, P. VERBEKE, W. DE BONDT, Material detention conditions, execution of custodial sentences and prisoner transfer in the EU Member States, *Maklu, Antwerpen*, 2011, 1008 p.; *De studie verschaft geen gegevens over Luxemburg, Portugal, Zweden en Kroatië.*

van een veroordeelde die het voorwerp uitmaakt van een uitvoerbaar koninklijk besluit tot uitzetting, van een uitvoerbaar ministerieel besluit tot terugwijzing of van een uitvoerbaar bevel tot verlaten van het grondgebied met bewijs van effectieve verwijdering] is het vonnis uitvoerbaar op het ogenblik van de effectieve verwijdering of overbrenging naar een plaats die valt onder de bevoegdheid van de [bevoegde] minister [...] en dit ten laatste tien dagen nadat de beslissing tot toekenning in kracht van gewijsde is gegaan." Deze wijziging betekent dat de effectieve verwijdering of de overbrenging naar een centrum kan worden uitgevoerd ten vroegste op het ogenblik van het in kracht van gewijsde treden van het vonnis tot toekenning (met name na het verstrijken van de cassatietermijn van vijftien dagen) en ten laatste tien dagen erna. Wanneer de dienst Vreemdelingenzaken bevestigt dat de veroordeelde het voorwerp uitmaakt van één van voormelde verwijderingsbeslissingen, beschikt de dienst aldus over een bijkomende termijn van tien dagen nadat het vonnis in kracht van gewijsde is getreden om de rechtstreekse verwijdering of overbrenging naar een centrum uit te voeren. Wat opmerkelijk is, is dat het niet gaat om een vorm van administratieve detentie, maar om het uitstellen van de toekenning van de voorlopige invrijheidstelling met maximaal tien dagen.

3. Straffen vanaf drie jaar: strafeinde

In de WERV werd met de wetswijziging van 15 maart 2012 tevens art. 20/1 ingevoerd: "De veroordeelde die het voorwerp uitmaakt van een uitvoerbaar koninklijk besluit tot uitzetting, van een uitvoerbaar ministerieel besluit tot terugwijzing, of van een uitvoerbaar bevel tot verlaten van het grondgebied met bewijs van effectieve verwijdering, kan het voorwerp uitmaken van een effectieve verwijdering of van een overbrenging naar een plaats die valt onder de bevoegdheid van de [bevoegde] minister [...], in het kader van zijn imminente verwijdering vanaf twee maanden vóór het einde van het uitvoerbaar gedeelte van de vrijheidsstraf of van de vrijheidsstraffen waartoe hij is veroordeeld. De minister of zijn gemachtigde verleent de invrijheidstelling met dit oogmerk." De gevangenisdirecteur licht de dienst Vreemdelingenzaken in principe 75 dagen voor het einde van de vrijheidsstraf(fen) in over het nakende strafeinde van de veroordeelde die geen geldig verblijfsrecht heeft. De directe repatriëring of overbrenging naar een centrum van de veroordeelde die het voorwerp uitmaakt van één van voormelde verwijderingsbeslissingen, is ten vroegste uitvoerbaar

vanaf twee maanden voor strafeinde. Deze vorm van invrijheidstelling wordt gelijkgesteld met de invrijheidstelling bij strafeinde. Wanneer de dienst Vreemdelingenzaken een effectieve repatriëring kan uitvoeren, wordt bijgevolg de datum van strafeinde de facto vervroegd, maximaal met twee maanden.

4. Straffen tot en met drie jaar

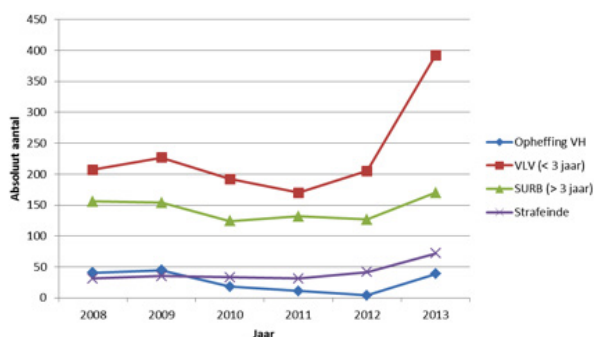
In afwachting van de inwerkingtreding van de artikelen van de WERV die betrekking hebben op de bevoegdheden van de strafuitvoeringsrechter, blijft de voorlopige invrijheidstelling voor de veroordeelden waarvan het totaal van de vrijheidsstraffen niet meer dan drie jaar bedraagt, geregeld door de ministeriële omzendbrief nr. 1771 van 17 januari 2005.³³ In de praktijk wordt een quasi-automatische invrijheidstelling verleend na het uitzitten van een derde van de straf. Hoewel er in theorie voor de gestraften met een gevangenisstraf van meer dan één jaar twee contra-indicaties zouden moeten worden nagegaan, met name of de betrokkene een manifest risico voor de fysieke integriteit van derden vormt of niet in de mogelijkheid verkeert om in zijn materiële behoeften te voorzien, blijkt dat in de praktijk zelden tot nooit te gebeuren. In de hele dataset werd slechts één geval teruggevonden waarin er geen voorlopige invrijheidstelling werd verleend na het uitzitten van één derde van de straf omwille van de contra-indicaties.

De periode van administratieve detentie in de gevangenis ter beschikking van de dienst Vreemdelingenzaken na de toekenning van de voorlopige invrijheidstelling overeenkomstig de MO 1771 werd aanvankelijk geregeld door de CB 84. De MO 1815 vervangt de regeling omschreven in de CB 84 op de volgende wijze: "Voor de veroordeelde vreemdeling die het voorwerp uitmaakt van een uitvoerbaar koninklijk besluit tot uitzetting, een uitvoerbaar ministerieel besluit tot terugwijzing of een uitvoerbaar bevel tot verlaten van het grondgebied met bewijs van effectieve verwijdering, wordt de voorlopige invrijheidstelling mogelijk op het ogenblik van de effectieve verwijdering of de overbrenging naar een centrum en dit vanaf twee maanden voorafgaand aan de datum waarop, overeenkomstig de MO 1771, beslist werd de voorlopige invrijheidstelling toe te kennen en ten laatste tien dagen na deze datum." De gevangenisdirecteur licht de dienst Vreemdelingenzaken in principe 75 dagen voorafgaand aan de datum van de invrijheidstelling in. Indien de dienst Vreemdelingenzaken bevestigt dat het gaat om een veroordeelde die het voorwerp uitmaakt van één van voormelde terugkeerbesluiten, is de voorlopige

³³ Ministeriële Omzendbrief nr. 1771 van de Federale Overheidsdienst Justitie, 17 januari 2005 betreffende de voorlopige invrijheidstelling, <http://www.juridat.be/circpdf/n/n2005011701.pdf>. Een deel van deze ministeriële omzendbrief werd gewijzigd door de ministeriële omzendbrief nr. 1816 van 10 januari 2014. Een bespreking hiervan valt echter buiten het bestek van deze bijdrage.

invrijheidstelling om de effectieve verwijdering of overbrenging uit te voeren mogelijk ten vroegste twee maanden voorafgaand aan de datum waarop beslist werd de voorlopige invrijheidstelling toe te kennen en ten laatste tien dagen na deze datum. Ook in dit geval gaat het niet om een administratieve detentie, maar wordt de voorlopige invrijheidstelling hetzij vervroegd, hetzij verlaat op vraag van de dienst Vreemdelingenzaken.

Figuur 3: Aantal repatriëringen per vrijstellingswijze (absolute aantallen)³⁴

Om de invloed van de nieuwe wetgeving te kunnen nagaan, moeten we een vergelijking maken tussen het jaar 2008 en het jaar 2013. Immers: in 2008 waren er nog geen problemen met de Franstalige en Brusselse gevangenen en werd de CB 84 onverkort uitgevoerd; in 2013 trad de nieuwe ministeriële omzendbrief 1815 in werking die de CB 84 heeft opgeheven. Zoals aangegeven, werd de termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt om een rechtstreekse repatriëring te organiseren het sterkst uitgebreid voor de voorlopige invrijheidstelling bij een straftotaal van hoogstens drie jaar (van vijftien dagen naar een termijn van twee maanden en tien dagen) en voor de invrijheidstelling na strafeinde (van zeven dagen naar een termijn van twee maanden).

Het aantal repatriëringen na de opheffing van het aanhoudingsmandaat ligt in 2013 (N=39) in dezelfde grootteorde als 2008 (N=41) en 2009 (N=45). In de jaren daartussen merken we echter een significante daling op van het aantal repatriëringen vanuit deze hechtenistitel: 2010 (N=18), 2011 (N=11) en 2012 (N=4). Vermits de regeling inzake de invrijheidstelling vanuit deze hechtenistitel nagenoeg identiek is gebleven met de recente wetswijzigingen, lijkt het logisch dat het aantal repatriëringen in 2008 en 2013 ongeveer gelijk is. De daling in de periode 2010-2012 lijkt dan ook in hoofdzaak toe te schrijven aan

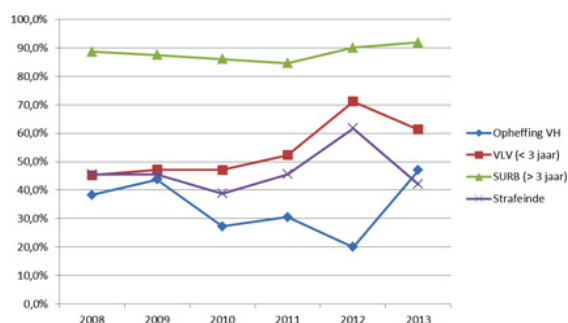
de beperkte samenwerking tussen Justitie en de dienst Vreemdelingenzaken in die periode (zie supra). Toch lijkt dit niet de enige verklaring, aangezien de samenwerking tussen de dienst Vreemdelingenzaken en de Vlaamse gevangenen in deze periode wel vlot verliep. Het aantal repatriëringen lijkt in dat opzicht wel erg laag te liggen. Deze daling kan wellicht ook verklaard worden door het feit dat de groep voorlopig gehechten – gezien de beperkte duur van het verblijf in de gevangenis – geen prioritaire groep voor repatriëring vormt. Het is dus niet ondenkbaar dat de dienst Vreemdelingenzaken in een periode waarin het repatriëren vanuit de gevangenis wordt bemoeilijkt, deze groep eerder links laat liggen.

Bij de voorlopige invrijheidstelling bij een straftotaal van hoogstens drie jaar neemt het aantal repatriëringen tussen 2008 (N=207) en 2013 (N=392) toe met 89,4%. Het aantal repatriëringen bij de invrijheidstelling na strafeinde is meer dan verdubbeld tussen 2008 (N=31) en 2013 (N=72). Het gaat om een toename met 132,3%. Voor deze twee categorieën werd de termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt om een repatriëring vanuit de gevangenis te organiseren ook het sterkst uitgebreid.

Inzake dossiers waarin een VILO door de SURB werd verleend, zien we een dalende trend tussen 2008 (N=156) en 2012 (N=127). In 2013 zien we echter een totaal van 170 repatriëringen vanuit deze categorie wat ten opzichte van 2008 resulteert in stijging van 8,9%. In vergelijking met de relatieve stijging van het aantal repatriëringen na de voorlopige invrijheidstelling bij een straftotaal van hoogstens drie jaar en na strafeinde, is deze stijging gering te noemen. In de eerste plaats zou een verklaring hiervoor gezocht kunnen worden in de bevinding dat de termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt om een repatriëring uit te voeren na de toekenning van een VILO amper is gewijzigd in de nieuwe regeling. De bovenstaande figuur moet echter eveneens in combinatie met figuur 5 gelezen worden. Daaruit blijkt namelijk dat de repatriëring van overgemaakte SURB-dossiers procentueel vrij stabiel bleef doorheen de jaren. Jaarlijks leidt circa 90% van de naar Bureau 'Identificatie Gedetineerden' doorgestuurde SURB-dossiers tot een effectieve repatriëring. Dit resultaat ligt beduidend hoger dan het resultaat van de overige vrijstellingsmodaliteiten. Een verklaring hiervoor moet wellicht in de werkwijze van de SURB gezocht worden (zie infra).

³⁴ In 16 gevallen ontbrak de vrijstellingswijze in de dataset en kon deze niet worden afgeleid uit het dossier. Deze gevallen werden bijgevolg niet opgenomen in de grafiek. De geïnterneerden die vrijgesteld worden door de Commissie ter Bescherming van de Maatschappij (CBM) zijn gecodeerd als SURB (>3 jaar), omwille van de overeenkomst tussen een vrijstelling door de CBM en de SURB van Antwerpen (zie infra). Het aantal vrijstellingen door de CBM bedroeg in 2008: 7, in 2009: 2, in 2010: 3, in 2011: 4, in 2012: 2 en in 2013: 6.

Figuur 4: Aantal repatriëringen per vrijstellingswijze (ten opzichte van het aantal aangeleverde dossiers)

De nodige voorzichtigheid moet echter aan de dag gelegd worden bij het interpreteren van de bovenstaande gegevens. Zo kan op basis van de beschrijvende statistieken geenszins eenduidig de invloed van de nieuwe wetgeving worden afgeleid. De stijging in absolute aantallen in 2013 kan net zo goed te wijten zijn aan een sterke stijging in het aantal aan Bureau 'Identificatie Gedetineerden' overgemaakte dossiers, wat niet onlogisch lijkt gezien de stijging van het aantal gedetineerden zonder recht op verblijf binnen de gevangenispopulatie. Procentueel is er namelijk geen sterke stijging in het aantal repatriëringen waar te nemen.³⁵ Om valide uitspraken over het effect van de nieuwe wetgeving te kunnen doen, is het noodzakelijk dat er een regressieanalyse wordt uitgevoerd. Een regressieanalyse laat immers toe om uitspraken te doen over de unieke voorspellende waarde van de opgenomen factoren.

De verschillende factoren statistisch getoetst

Voor het uitvoeren van de regressieanalyse onderscheiden we verschillende variabelen, waarover we systematische gegevens in de repatriëringlijsten kunnen vinden, die een invloed kunnen hebben op het al dan niet slagen van een repatriëring: de aanwezigheid van documenten, de nationaliteit van de vreemdeling, de vrijstellingswijze, het gewest waartoe de gevangenis behoort en het

jaar.³⁶ Vermits het resultaat van het dossier op een binaire wijze gecodeerd is (repatriëring/vrijstelling met een bevel om het grondgebied te verlaten), werd er een logistische regressieanalyse uitgevoerd. Deze logistische regressieanalyse werd stapsgewijs opgebouwd teneinde de invloed van de verschillende factoren te kunnen nagaan:

- **Identificatie:** Een identificatie is noodzakelijk om een repatriëring te kunnen uitvoeren. In model A worden de twee daarmee rechtstreeks verband houdende factoren in de regressieanalyse betrokken, met name (1) de aanwezigheid van documenten en (2) de nationaliteit van de betrokkene. De nationaliteit van de betrokkene is voornamelijk van belang wanneer er geen (geldig)³⁷ identiteitsdocument aanwezig is en bijgevolg de betrokken ambassade of het betrokken consulaat gecontacteerd moet worden voor het bekomen van een doorlaatbewijs.

- **Termijn** waarbinnen een repatriëring vanuit de gevangenis mogelijk is: In model B worden de variabelen toegevoegd die bepalend zijn voor de termijn waarbinnen er een rechtstreekse repatriëring vanuit de gevangenis mogelijk is. Voor de inwerkingtreding van de nieuwe wetgeving kwam deze periode overeen met de termijn van de administratieve hechtenis in de gevangenis, die afhankelijk van de vrijstellingswijze zeven of vijftien dagen bedroeg. Sinds 2013 is er, zoals besproken, in verschillende gevallen een repatriëring mogelijk tijdens de strafrechtelijke opsluiting. Het is daarom belangrijk om zowel (3) de vrijstellingswijze als (4) het jaar in tweede instantie in de analyse te betrekken. Vermits er vanaf 2010 problemen waren tussen de dienst Vreemdelingenzaken en de Brusselse en Franstalige gevangenis, waardoor de termijn voorzien voor de administratieve opsluiting in deze gevangenis de facto nul dagen bedroeg, wordt ook (5) het gewest³⁸ meegenomen in model B.

- **Interactie-effecten:** In model C wordt (6) het interactie-effect tussen de gevangenis en het jaar en (7) het interactie-effect tussen de vrijstellingswijze en het jaar opgenomen in de regressieanalyse. Beide interactie-effecten zijn globaal beschouwd significant.

35 Wellicht kan er gesteld worden dat de sterke toename in het aantal aan Bureau 'Identificatie Gedetineerden' overgemaakte dossiers ook een gevolg kan zijn van de wetswijzigingen. Op basis van de beschikbare gegevens kan zulke aanname echter niet empirisch aangetoond worden.

36 Hoewel het jaartal gemeten werd op intervalniveau, worden bij de analyse toch alle variabelen als categorisch beschouwd. Vermits het de bedoeling is om de specifieke periode aan te duiden waarin de problemen tussen de DVZ en de gevangenis bepalend waren voor het repatriëren van een illegale vreemdeling, lijkt deze keuze verantwoord.

37 Of een onderdaan met een vervallen identiteitsdocument kan worden teruggestuurd, is eveneens afhankelijk van de diplomatieke vertegenwoordiging van het desbetreffende land.

38 Vermits zowel de Brusselse als de Franstalige gevangenis medewerking weigerden en dus een termijn van nul dagen voor de administratieve hechtenis toekenden, werden ze samengevoegd tot één variabele. Tijdens de duur van de stage kon opgemerkt worden dat individuele Franstalige gevangenis toch in zekere mate medewerking aan de dienst Vreemdelingenzaken verleenden. Het is echter om statistische en pragmatische redenen niet mogelijk om elke gevangenis afzonderlijk in de analyse op te nemen.

Figuur 5: Logistische regressieanalyse

Variabele	Model A	Model B	Model C
	Exp(B) Sign.	Exp(B) Sign.	Exp(B) Sign.
Constante	0,284 ***	0,179 ***	0,230 ***
Documenten (ref: nee)			
Ja	10,414 ***	8,087 ***	8,242 ***
Nationaliteit (ref: Marokko)			
Algerije	0,295 ***	0,229 ***	0,217 ***
Roemenië	2,979 ***	2,624 ***	2,798 ***
Servië	1,394 *	1,156	1,163
Georgië	1,411	0,992	1,004
Albanië	3,801 ***	3,461 ***	3,912 ***
Tunesië	0,599 *	0,681	0,624 *
Andere	1,371 ***	1,101	1,072
Vrijstellingswijze (ref: strafeinde)			
AM		0,447 ***	0,662
VLV <3		0,983	0,974
SURB		4,199 ***	5,116 ***
Gevangenis (ref: Wallonië/Brussel)			
Vlaanderen		2,938 ***	1,566 *
Jaar (ref: 2008)			
2009		0,929	0,774
2010		0,660 **	0,271 **
2011		0,574 ***	0,143 ***
2012		1,052	1,002
2013		3,841 ***	4,780 **
Gevangenis * Jaar			
2009*Vlaanderen			0,765
2010*Vlaanderen			4,103 ***
2011*Vlaanderen			15,121 ***
2012*Vlaanderen			2,166 *
2013*Vlaanderen			1,245
Jaar * Vrijstellingswijze			
2009*AM			1,310
2009*VLV <3			1,519
2009*SURB			1,268
2010*AM			0,503
2010*VLV <3			1,295
2010*SURB			1,051
2011*AM			0,358
2011*VLV <3			0,631
2011*SURB			1,252
2012*AM			0,081 **
2012*VLV <3			0,842
2012*SURB			0,488
2013*AM			0,827
2013*VLV <3			0,723
2013*SURB			0,516
Nagelkerke R²	0,366	0,490	0,519
Hosmer & Lemeshow test	0,314	0,056	0,333
Classificatie accuraatheid	78,2%	81,6%	82,1%

Naarmate meerdere variabelen worden opgenomen in de logistische regressieanalyse, neemt de voorspellende waarde van de modellen toe. Voor model C wordt er een pseudo R^2 van 51,9% bekomen. Dit mag als een goed resultaat beschouwd worden, al kan het model mogelijk verbeterd worden door meer voorspellende variabelen toe te voegen. Aspecten die eveneens bepalend kunnen zijn voor het plaatsvinden van een repatriëring, zijn de beschikbaarheid van plaatsen in de gesloten centra, de beschikbaarheid van de vervoersdienst van de dienst Vreemdelingenzaken, de hoeveelheid van dossiers die gelijktijdig behandeld worden door Bureau 'Identificatie Gedetineerden' (waarbij prioriteiten in principe de voorkeur krijgen), etc. Het gaat samenvattend voornamelijk over logistieke factoren die, omwille van de afwezigheid van systematische gegevens hierover, in de analyse ontbreken.

Uit de logistische regressieanalyse kunnen verschillende interessante bevindingen afgeleid worden. Ten eerste blijkt de voorspellende waarde van de aanwezigheid van documenten sterk en significant te zijn en deze voorspellende waarde blijft bovendien doorheen de verschillende modellen grotendeels behouden. De eerder besproken problemen met de Algerijnse diplomatieke vertegenwoordigers worden eveneens bevestigd door de logistische regressieanalyse. De dossiers van Algerijnse onderdanen kennen een significant lagere kansverhouding repatriëring/vrijstelling met een bevel om het grondgebied te verlaten dan de andere nationaliteiten.³⁹ Verder wordt het ook duidelijk dat de problemen met de Brusselse en Franstalige gevangenen zich het sterkst manifesteerden in de periode 2010-2011, waarna de situatie zich verbeterde. In 2012 blijkt er voor de Brusselse en Franstalige gevangenen niet langer een significant verschil te zijn in de kansverhouding repatriëring/vrijstelling met een bevel om het grondgebied te verlaten ten opzichte van 2008.

Er zijn echter twee specifieke resultaten uit de logistische regressieanalyse die uitgebreider belicht dienen te worden. Dit artikel heeft immers als voornaamste doel om het effect van de nieuwe wetgeving op de praktijk van het repatriëren te analyseren. Hiervoor dient in de eerste plaats naar model B gekeken te worden, waarin de netto-effecten van de verschillende variabelen waargenomen kunnen

worden: "dat wil zeggen dat het effect van de andere onafhankelijke variabele[n] onder controle gehouden wordt."⁴⁰ Uit de statistische analyse blijkt duidelijk dat de inwerkingtreding van de nieuwe wetgeving een sterke positieve invloed op de kansverhouding repatriëring/vrijstelling met een bevel om het grondgebied te verlaten heeft uitgeoefend: de kansverhouding in 2013 is gelijk aan 3,841 keer die van referentiecategorie 2008. Dit effect blijft nagenoeg identiek wanneer in model C de interactie-effecten mee in de analyse worden opgenomen. We kunnen hieruit afleiden dat de stijging van het absolute aantal repatriëringen wel degelijk kan toegeschreven worden aan de wetwijzigingen van 2012. Indien de stijging in absolute cijfers (louter) te wijten was aan een verhoogd aantal doorgestuurde dossiers, ten gevolge van een stijging van de groep illegale vreemdelingen in de gevangenispopulatie, zou de kansverhouding voor 2013 niet hoger liggen. Onze beschrijvende analyse leerde dat het effect van de wetgeving voornamelijk betrekking had op de voorlopige invrijheidstelling bij een straf totaal van hoogstens drie jaar en de invrijheidstelling na strafeinde.⁴¹

Een andere interessante bevinding, die weliswaar losstaat van de wetwijzigingen, komt naar voren wanneer we de voorspellende waarde van de vrijstellingswijze bekijken. Zo blijkt uit de analyse dat er in SURB-dossiers een significant grotere kans bestaat op een effectieve repatriëring: in model B is de kansverhouding repatriëring/vrijstelling met een bevel om het grondgebied te verlaten voor SURB-dossiers 4,199 keer groter dan die van de referentiecategorie strafeinde. De verklaring hiervoor moet in de werkwijze van de SURB inzake de beslissing tot toekenning van de VILO gezocht worden.

Hoewel er, in tegenstelling tot de procedure om een voorwaardelijke invrijheidstelling te bekomen, voor de VILO geen reclasseringsplan nodig is⁴², wordt er in de praktijk toch aan een 'mini-reclassering' gedaan door de wijze waarop de SURB de contra-indicatie met betrekking tot de mogelijkheid van het hebben van onderdak invult⁴³. Zo blijkt uit recent onderzoek dat de contra-indicaties in VILO-dossiers ruimer worden ingevuld dan voorgeschreven in de WERV. Bovendien worden naast woonattesten ook werkattesten opgevraagd en wordt het sociaal netwerk van de betrokkene geanalyseerd. Ook blijkt de SURB rekening te houden met de terugkeerintenties van de illegale

39 Deze problematiek is het meest uitgesproken bij Algerijnen, wat geenszins betekent dat de beperkte medewerking van de consulaten beperkt blijft tot deze nationaliteit.

40 J. PICKERY, De interpretatie van interactie-effecten in regressiemodellen, *Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering*, 2008, 17-18.

41 Uit een bijkomende statistische analyse van het interactie-effect tussen jaar en vrijstellingswijze, waarbij het jaar 2013 als referentiecategorie werd genomen, blijkt dat er in 2013 niet langer een significant verschil in de kansverhouding bestaat tussen strafeinde, voorlopige invrijheidstelling bij een straf-taal van hoogstens drie jaar en SURB-dossiers. Deze analyse bevestigt dus de bevinding in dit artikel dat de invloed van de recente wetwijziging het sterkst voelbaar is bij de gedetineerden veroordeeld tot een vrijheidsstraf tot 3 jaar ($VLV < 3$ jaar) enerzijds en de gedetineerden die strafeinde gaan en dus hun volledige straf uitzitten anderzijds. Voor de overzichtelijkheid van het artikel wordt deze statistische analyse niet weergegeven.

42 Art. 48 WERV.

43 H. JANSEN, S. DE RIDDER en V. SCHEIRS, "Eindelijk vrij! Een terugkeer naar (n)ergens: invrijheidstelling van illegale gedetineerden", *FATIK* 2010, afl. 126, 6-15.

veroordeelden.⁴⁴

Deze bevindingen lijken te suggereren dat de SURB in bepaalde gevallen slechts een VILO toekent wanneer er een relatief grote zekerheid is dat betrokkene ook daadwerkelijk naar het herkomstland gerepatriëerd kan worden of dat er documenten worden voorgelegd op basis waarvan een identificatie mogelijk is. Deze conclusie sluit aan bij de resultaten van de logistische regressieanalyse.

Een tweede verklaring voor de hoge kans op repatriëring van een SURB-dossier moet gezocht worden in de praktijk van de SURB van Antwerpen. De SURB van Antwerpen verklaart het uitgesproken vonnis doorgaans uitvoerbaar mits terugleiding naar het herkomstland ten laatste twee (of meer) maanden nadat het vonnis definitief is geworden. Op die manier is de dienst Vreemdelingenzaken niet gebonden aan de termijn van tien dagen, zoals de WERV voorschrijft. Wel beschikt ze over twee maanden om een repatriëring te organiseren. Vindt er geen repatriëring plaats binnen deze termijn, dan blijft de vreemdeling strafrechtelijk opgesloten (het vonnis van de SURB is immers nooit uitvoerbaar geworden). Deze dossiers komen bijgevolg enkel in de repatriëringslijsten terecht wanneer de repatriëring uitgevoerd wordt. Indien er geen repatriëring plaatsvond, zal de vreemdeling pas vrijgesteld worden bij strafeinde.

Eveneens dient erop gewezen te worden dat de SURB-dossiers voor de dienst Vreemdelingenzaken een geprioriteerde groep zijn met het oog op verwijdering van het grondgebied. Zo worden ook vanuit het Bureau 'Identificatie Gedetineerden' extra inspanningen geleverd om tot de identificatie van deze doelgroep te komen. Interviews met de migratiebegeleiders toonden aan dat de vervroegde invrijheidstelling tevens als lokmiddel wordt gebruikt om de medewerking van de gedetineerde tot identificatie en dus repatriëring te bekomen.⁴⁵

Discussie en conclusies

Hoewel de procedure voor de invrijheidstelling van illegale vreemdelingen al verschillende wijzigingen heeft ondergaan, is de wijziging van 2012 uitzonderlijk, omdat de aanpassingen niet louter betrekking hadden op de Vreemdelingenwet, maar ook op de WERV. De WERV dient echter gezien te worden als een verlengstuk van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, die in haar basisbeginselen

gericht is op "het herstel van het door het misdrijf aan de slachtoffers aangedane onrecht, op de rehabilitatie van de veroordeelde en op de geïndividualiseerde voorbereiding van zijn reïntegratie in de vrije samenleving".⁴⁶ De vraag rijst echter hoe de recente wetwijzigingen verzoend kunnen worden met deze doelstellingen. Het lijkt immers dat de wijzigingen voornamelijk werden doorgevoerd vanwege pragmatische en instrumentele redenen. Zo wordt de exacte datum van toekenning van de vrijstelling bij strafeinde afhankelijk gemaakt van de effectieve mogelijkheid van de dienst Vreemdelingenzaken om al dan niet te repatriëren. Hoewel de vervroeging van strafeinde de jure geen vervroegde invrijheidstelling inhoudt, wordt de straf echter de facto wel ingekort. Een belangrijk uitgangspunt van de WERV was nochtans het principe dat wijzigingen in de aard of duur van de gevangenisstraf enkel door een rechterlijke beslissing genomen konden worden.⁴⁷ De beslissing tot vervroeging van strafeinde wordt bovendien genomen op basis van de aanwezigheid van een uitvoerbaar bevel om het grondgebied te verlaten met gedwongen tenuitvoerlegging, wat wijst op het pragmatisch karakter van de wetwijzigingen: de gevangenis ontlasten als het kan, tijd bieden aan de dienst Vreemdelingenzaken wanneer het nodig is. Overwegingen met betrekking tot de mogelijkheden van sociale re-integratie van de illegale vreemdeling komen daarentegen niet aan bod bij de vervroeging van strafeinde. Of betrokkene over onderdak, opvang, werk, een sociaal netwerk, etc. beschikt in het land waarnaar hij zal worden verwijderd, staat los van de beslissing tot verwijdering. Niet alleen roept deze praktijk vragen op in het licht van de filosofie van de WERV, tevens ondermijnt dit gebrek aan sociale re-integratie de uiteindelijke doelstelling van het migratiebeleid en plant de gerepatriëerde persoon mogelijks sneller een terugkeer naar België.

Dat de externe rechtspositie van gedetineerden in 2006 in een wetgevend kader werd gegoten, werd door strafjuristen en penologen sterk toegejuicht, omdat er op die manier een einde werd gesteld aan de onsamenhangende regeling van de externe rechtspositie in talrijke omzendbrieven. Strafvuiteringsrechter Pieters stelt terecht dat deze omzendbrieven zelden getuigden van een coherente visie op de strafuitvoering, maar daarentegen vaak tot stand kwamen als oplossingen voor de problemen van de dag.⁴⁸ We kunnen ons echter niet van de indruk ontdoen dat de penitentiaire wetgeving

44 S. VERVAET, De beslissing tot invrijheidstelling van illegale vreemdelingen door de strafuitvoeringsrechtbank: een dossieronderzoek, *onuitg. meesterproef Criminologie Vrije Universiteit Brussel*, 2013-14, 83 p.

45 S. DE RIDDER en C. VANQUEKELBERGHE, "De interactie tussen migratiebeleid en penaal beleid ten aanzien van gedetineerden zonder recht op verblijf in België", *Proces* 2012, 470-481.

46 Art. 9 § 2 Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005, 2815.

47 Wetsontwerp betreffende de externe rechtspositie van gedetineerden, *Parl.St. Senaat* 2004-05, nr. 3-1128/1, 6.

48 F. PIETERS, "De strafuitvoeringsrechtbanken: Waar moet dat heen? Hoe zal dat gaan?" in T. DAEMS, P. PLETINCX, L. ROBERT, V. SCHEIRS, A. VAN DE WIEL en K. VERPOEST (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 221-240.

Artikel

recentelijk ook beschouwd wordt als een instrument om problemen van de dag, in casu met betrekking tot de repatriëringspraktijk, aan te pakken. Dat de overbevolking van de Belgische gevangenissen mee aan de oorsprong ligt van deze ontwikkelingen benadrukt opnieuw het pragmatische karakter van de recente wetwijzigingen. Deze tendens is naar onze mening allesbehalve aanbevelenswaardig. De huidige regelgeving is weinig transparant en strookt niet langer met wat in eerdere bijdragen benoemd werd als de scheiding tussen de justitiële fase en de administratieve fase.⁴⁹

Intussen blijft de voorlopige invrijheidstelling bij straffen van hoogstens drie jaar nog steeds geregeld door middel van omzendbrieven.⁵⁰ De MO 1815 voerde met betrekking tot de voorlopige invrijheidstelling van illegale vreemdelingen een regeling in, die een combinatie vormt van de regeling voor SURB-dossiers (de invrijheidstelling kan tien dagen uitgesteld worden) en die bij strafeinde (de invrijheidstelling kan twee maanden vervroegd worden). Deze termijn van twee maanden en tien dagen is de langste termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt vergeleken met de andere vrijstellingsmodaliteiten. Indien de artikelen met betrekking tot de strafuitvoeringsrechter in werking zouden treden, wordt bovenstaande regeling echter vervangen door de regeling voor SURB-dossiers. De termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt om een repatriëring vanuit de gevangenis uit te voeren, zou hierdoor sterk teruggedrongen worden. Het lijkt dus dat er een nieuwe reden is opgedoken om de inwerkingtreding van de artikelen van de WERV die betrekking hebben op de strafuitvoeringsrechter, verder uit te stellen. Bij de inwerkingtreding van dit gedeelte van de WERV zou de minister van Justitie zijn greep op het achterdeurbeleid van de Belgische gevangenissen verliezen. De inwerkingtreding zou echter eveneens een inperking inhouden van de termijn waarover de dienst Vreemdelingenzaken beschikt om repatriëringen vanuit de gevangenis uit te voeren. Een dalend aantal repatriëringen zou bovendien in een stijging van de gevangenispopulatie kunnen resulteren. We zijn dan ook sceptisch dat de artikelen van de WERV met betrekking tot de strafuitvoeringsrechter, zoals vooralsnog vooropgesteld, op 1 september 2015 in werking zullen treden.⁵¹

We moeten tot slot besluiten dat de VILO-procedure voor de SURB enigszins een uitzondering op de geformuleerde kritieken vormt. Toch vormt de procedure eveneens een voorbeeld van het binnensluipen van aspecten van migratiecontrole in de penitentiaire wetgeving: het nagaan van de contra-indicaties blijkt zodanig ingevuld te worden dat er nagenoeg zekerheid over een verwijdering van het grondgebied⁵² moet bestaan, vooraleer de VILO wordt toegekend. Gezien de verwijzing in de naam van de procedure naar de verwijdering van het grondgebied lijkt dit enigszins verdedigbaar, al werd in een eerdere bijdrage al de vraag gesteld in welke mate de SURB bevoegd kan zijn voor materie die onder de Vreemdelingenwet valt, zijnde toegang en verwijdering van het grondgebied. Bovendien lijkt de recente wetwijziging niet tegemoet te komen aan het gebrek aan een duidelijke definitie en werkingskader voor de SURB⁵³. Doordat er echter in de praktijk een ruimere invulling aan de contra-indicaties wordt gegeven, leunt de VILO wel het dichtst aan bij de filosofie van de WERV. Aspecten van sociale re-integratie en reclassering blijken immers, in tegenstelling tot bij de andere vrijstellingsmodaliteiten, wel tot op zekere hoogte mee te spelen bij de beslissing tot toekenning van de VILO, zij het in een minimalistische vorm. Ook op basis van deze bijdrage kunnen we dus opnieuw vaststellen dat de SURB zich wat betreft de invrijheidstelling van deze populatie zich in een waar spanningsveld bevindt tussen penitentiair recht en vreemdelingenrecht.

49 H. JANSEN, S. DE RIDDER en V. SCHEIRS, "Eindelijk vrij! Een terugkeer naar (n)ergens: invrijheidstelling van illegale gedetineerden", *FATIK* 2010, afl. 126, 6-15.

50 A. TURTELBOOM, *Algemene Beleidsnota Justitie*, 27 december 2012, 2586/027, 12.

51 Art. 30 Wet 31 december 2012 houdende diverse bepalingen betreffende justitie, *BS* 31 december 2012, 88941.

52 S. DE RIDDER, "Zijn vreemdelingenrecht en penitentiair recht verenigbaar? Beslissingen tot invrijheidstelling van 'illegale' gedetineerden", *FATIK* 2012, afl. 135, 31-36.

53 F. PIETERS, "De wetten betreffende de strafuitvoeringsrechtbanken en de externe rechtspositie van veroordeelden: *Mayday, Mayday?*", *Panopticon* 2007, afl. 4, 45.

Routines versus onvoorspelbaarheid: de complexiteit van gevangeniswerk

Hanne Tournel¹

Gevangeniswerk wordt vaak omschreven als erg routineus. Routines lijken immers belangrijk in het bewerkstelligen en behouden van orde binnen een gevangenis. Op basis van langdurig etnografisch onderzoek in een Belgische gevangenis werd opgemerkt dat, ondanks de hoge prevalentie van routines, geen dag precies hetzelfde is en onvoorspelbaarheid troef is. Deze contradictie vloeit voort uit het feit dat bewaarders, net zoals politieambtenaren, doorgaans geconfronteerd worden met situaties waar het risico ligt in de onvoorspelbare uitkomst van interacties met anderen (in casu hoofdzakelijk gedetineerden). Gedetineerden blijven immers sociale actoren die een vorm van macht behouden en hierdoor situaties (en de routines) kunnen beïnvloeden. In deze bijdrage willen we de dagroutines van bewaarders analyseren en afzetten tegen de onvoorspelbaarheidsfactor die de routines kan uitdagen en zelfs ontwrichten. We besteden hierbij specifieke aandacht aan de wijze waarop bewaarders met deze uitdagingen omgaan. In deze analyse zal het rijk empirisch materiaal van voorliggend etnografisch onderzoek centraal staan.

een herhaling van twaalf keer dezelfde maandelijkse structuur. Het gevangenismanagement heeft baat bij deze structuur van vaste momenten om alzo beter te kunnen anticiperen op beveiligingseisen en de inzet van bewaarders.² Bewaarders op hun beurt houden van routines omdat het hen een veilig gevoel geeft en ze hierdoor op een meer ontspannen manier de dag kunnen aanvatten.³ Maar ook gedetineerden lijken routines nuttig te vinden in hun zoektocht naar een aanpassing aan het gevangenisleven. Verscheidene studies tonen dan ook aan dat de aanwezigheid van routines zorgt voor een verzachting van de persoonlijke onzekerheid van gedetineerden en personeelsleden en op die manier ook bijdraagt aan de orde binnen een gevangenis.⁴

Vandaag spreekt men binnen de West-Europese gevangenissen vaak van een 'genegotieerde' orde hetgeen niet kan geïsoleerd worden van dynamische veiligheid en dialectiek van controle, gesteund op constructieve relaties tussen personeel en gedetineerden (art. 49, 51.2 European Prison Rules; art. 105 Basiswet; art. 6, 22 European Code of Ethics for Prison Staff). Een dergelijke vorm van orde behelst aldus het gebruik van routines en verscheidene (in) formele praktijken waartoe ook bijvoorbeeld – maar zeker niet uitsluitend – sancties behoren.⁵ Ondanks hun schijnbare machteloze positie worden gedetineerden hierbij beschouwd als sociale actoren die steeds een vorm van macht behouden en hierdoor situaties kunnen beïnvloeden, wat door Giddens⁶ ook wel wordt aangeduid met de term 'dialectiek van controle'. De nood aan negotiatie in de relatie tussen bewaarders en gedetineerden valt volgens bepaalde auteurs te situeren in het gegeven dat bewaarders in een grote minderheid verkeren ten opzichte van gedetineerden en zij aldus in sterke mate afhankelijk zijn van de medewerking van gedetineerden voor het vervullen van de routinetaken en het in stand houden van de interne orde.⁷

Inleiding

Routines vormen een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven in een gevangenis. Een week in de gevangenis is een herhaling van zeven keer dezelfde dagelijkse structuur, een maand een herhaling van vier weken dezelfde dagelijkse structuur en een jaar

1 Hanne Tournel is postdoctoraal onderzoekster aan de Vakgroep Criminologie, Onderzoeksgroep Crime & Society (CRIS), Vrije Universiteit Brussel.

2 M.S. FLEISHER, "Levenslang": schadebeperking door levenslange gevangenisstraffen", *Justitiële verkenningen* 2013, 39, 86-87.

3 A. BOIN en W.A.R. ATTRAY, "Understanding Prison Riots: Towards a Threshold Theory", *Punishment & Society* 2004, 6, 51.

4 A. GIDDENS, *The constitution of society: outline of the theory of structuration*, Cambridge, Polity, 1984, 374; A.E. BOTTOMS, W. HAY en R.J. SPARKS, "Situational and Social Approaches to the Prevention of Disorder in Long-Term Prisons", *The Prison Journal* 1990, 70, 85; R. SPARKS, A. BOTTOMS en W. HAY, *Prisons and the Problem of Order*, Oxford, Clarendon Press, 1996; 228-236, 325-326.

5 R. SPARKS, A. BOTTOMS en W. HAY, *Prisons and the Problem of Order*, Oxford, Clarendon Press, 1996, 119-121.

6 A. GIDDENS, *The constitution of society: outline of the theory of structuration*, Cambridge, Polity, 1984, 402 p.

Niet alleen routines, maar dus ook de daaraan ten grondslag liggende relaties en inherente negotiaties zijn essentieel voor het creëren en behouden van orde. De dagroutine van bewaarders bestaat immers uit een vast patroon van taken en activiteiten, waaraan relaties met diverse actoren (gedetineerden, collega's, directieleden en externe actoren) inherent zijn. Interacties en relaties staan centraal bij elke taak van bewaarders, zelfs bij de meer technisch georiënteerde taken aangezien taken gekenmerkt worden door een inherent interactioneel karakter.⁸ Niet voor niets beschreven Liebling en anderen de relaties tussen personeel en gedetineerden als het hart van een gevangenis.⁹ Daar waar een interactie bestaat uit twee of meer individuen en een of meer types van gedrag, veronderstelt een relatie een serie van interacties doorheen de tijd tussen twee individuen die elkaar kennen.¹⁰ Men zou dus kunnen stellen dat relaties noodzakelijkerwijze interacties impliceren, maar interacties niet noodzakelijk relaties genereren. Aangezien er in een gevangeniscontext steeds sprake is van meerdere interacties tussen dezelfde personen, stellen we, net zoals Liebling¹¹, dat er hoe dan ook steeds sprake is van relaties tussen verschillende actoren binnen de gevangenis, waarvan interacties een inherent en integraal onderdeel uitmaken. Het collectief werkritme van bewaarders kan echter even snel op wankel grondvesten komen te staan door onvoorspelbare situaties, incidenten en gedragingen. Hier ligt net de complexiteit van werken als een gevangenisbewaarder, hetgeen deze bijdrage wenst te kaderen en te documenteren.

Gebaseerd op langdurig etnografisch onderzoek in een Belgische gevangenis¹² zullen de routines binnen het werk van bewaarders verder geëxploreerd worden, alsook afgezet worden tegen de onvoorspelbaarheid eigen aan gevangeniswerk waardoor de routines uitgedaagd of zelfs ontwricht kunnen worden om alzo de complexiteit van gevangeniswerk te duiden. Hierbij zal er expliciete aandacht besteed worden aan de wijze waarop bewaarders met allerlei vormen van

onvoorspelbaarheid omgaan. Omdat het onderzoek zich hoofdzakelijk toegespitst heeft op bewaarders werkzaam op het cellulaire gedeelte, zal deze bijdrage dan ook focussen op de penitentiaire beambten (PB's) en kwartieroversten –of cheffen (KO's) die het hart van de gevangenis bemannen¹³. Wij wensen deze keuze duidelijk te expliciteren aangezien wij de mening van onder meer Nylander delen die stelt dat bewaarders te vaak voorgesteld worden als een homogene groep met gelijkaardige opdrachten.¹⁴

Het etnografisch onderzoek kort toegelicht

Voorafgaand aan het etnografisch onderzoek in de gevangenis, werd de opleiding van bewaarders¹⁵ in het OpleidingsCentrum voor Penitentiair Personeel (OCP) te Brugge geobserveerd om zicht te krijgen op de normen en waarden die bewaarders meekrijgen alvorens het werkveld te betreden. De gevangenis werd geobserveerd van januari 2011 tot februari 2012 gedurende minimum vijf dagen per week (inclusief weekends) en dit tijdens ochtendshiften (06u00-14u00), namiddagshiften (14u00-22u00) en nachtshiften (22u00-06u00). Er werd een inductieve aanpak gehanteerd waarbij het dagelijkse gevangenisleven open geobserveerd werd doorheen het perspectief van bewaarders, gecombineerd met het luisteren naar hun discours in groep alsook individueel. Zoals hierboven reeds aangehaald, heeft dit onderzoek zich hoofdzakelijk gefocust op de bewaarders werkzaam in het cellulaire gedeelte. De eerste twee maanden van de observatieperiode werden twee kwartieroversten¹⁶, elk voor één maand, gevolgd in hun dagelijkse routines. Vervolgens was er de vrijheid om zelf diensten te kiezen met het oog op het observeren van verschillende afdelingen van de gevangenis en werden hoofdzakelijk de penitentiaire beambten op de secties geobserveerd.

De geobserveerde gevangenis behoort tot de meest recente en grootste gevangenis van België.

- 7 R. SPARKS, A.E. BOTTOMS, "Legitimacy and Order in Prisons", *The British Journal of Sociology* 1995, 46, 53; S. SNACKEN, "Forms of violence and regimes in prison: report of research in Belgian prisons", in LIEBLING, A. en MARUNA, S. (eds.), *The effects of imprisonment*, Cullompton, Willan Publishing, 2005, 308-309.
- 8 K.E. WEICK, "Laboratory experiments with organizations", in MARCH, J.G. (ed.), *Handbook of Organizations*, Chicago, Rand McNally, 1965, 227-229.
- 9 A. LIEBLING, D. PRICE en C. ELLIOTT, "Appreciative Inquiry and Relationships in Prison", *Punishment and Society* 1999, 1, 82-83.
- 10 R.A. HINDE, "Interactions, Relationships and Social Structure", *Man, New Series* 1976, 11(1), 4-6.
- 11 A. LIEBLING, D. PRICE en C. ELLIOTT, "Appreciative Inquiry and Relationships in Prison", *Punishment and Society* 1999, 1, 72; A. LIEBLING, *Prisons and their moral performance: a study of values, quality and prison life*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 228-239.
- 12 Omwille van privacy-redenen wordt de naam van de inrichting niet expliciet vermeld en alle citaten maken gebruik van fictieve namen.
- 13 Ondanks de nieuwe benamingen die met het KB van 12 november 2009 ingevoerd werden, hebben we ervoor gekozen om de oude terminologie te hanteren omdat het veldwerk geleerd heeft dat deze termen nog steeds de voorkeur genieten in de praktijk, boven de nieuwe termen.
- 14 P-A. NYLANDER, O. LINDBERG en A. BRUHN, "Emotional labour and emotional strain among Swedish prison officers", *European Journal of Criminology* 2011, 8, 469.
- 15 Het gaat hierbij nog om het oude opleidingsstelsel, met name de drie maanden of dertien weken durende opleiding. Hoewel er, mede door het KB van 12 november 2009, een grondige uitbreiding van de opleiding kwam die op 1 november 2010 van start ging, blijkt men sinds eind 2012 terug geëvolueerd te zijn naar de situatie van voor het KB. Deze evolutie zou te wijten zijn aan budgettaire redenen en om op die manier mensen sneller operationeel te hebben.
- 16 Een kwartieroverste –of chef heeft de leiding over een afdeling, bestaande uit drie secties. Elke sectie herbergt ongeveer 45-55 gedetineerden en wordt bemand door twee penitentiaire beambten.

De gevangenis herbergt zowel veroordeelden als beklaagden en heeft een officiële capaciteit van 450 gedetineerden. Tijdens de observatieperiode, enkele jaren na de opening, kampt de gevangenis reeds met een structureel probleem van overbevolking, zoals vele andere Belgische gevangenissen. Zo bedroeg de gemiddelde dagpopulatie op 07/12/2011 560 gedetineerden. Op het moment van observatie waren er zeven directieleden en 344 fulltime bewaarders.

De dagelijkse routines van bewaarders op het cellulaire gedeelte: een focus op 'peacekeeping'

Een grondige analyse van de dagelijkse taken van bewaarders leert dat ze een veelheid en diversiteit aan taken vervullen met een sterke focus op controlegerichte- alsook huishoudelijke taken¹⁷, waaraan interacties, als inherent en integraal onderdeel van relaties, ten grondslag liggen. Deze relaties voltrekken zich op verschillende niveaus: relaties tussen bewaarders en gedetineerden, tussen bewaarders onderling, tussen bewaarders en directie, alsook tussen bewaarders en externe actoren. Ondanks verschillen tussen beide groepen bewaarders, valt op dat de interacties (en aldus relaties) met collega's domineren in hun dagelijkse praktijk. Deze bevinding kan in verband gebracht worden met het gesloten regime van de bestuurde gevangenis en de sterke focus op passieve veiligheid, bestaande uit een hoge graad aan elektronische beveiliging (camera's, elektronische deurbediening, etc.). Daarenboven kunnen we er niet om heen dat deze gevangenis opereert als een impliciete tuchtgevangenis hetgeen inhoudt dat gedetineerden die elders reeds problemen veroorzaakt hebben vaak in deze gevangenis terecht komen (cf. tuchttransfers). Er wordt gesproken van 'impliciete' tuchtgevangenis, aangezien dit nergens officieel vermeld staat maar het wordt aangenomen dat het statuut van tuchtgevangenis samenhangt met de graad van beveiliging van de inrichting. Zo stellen Vanneste, Devresse en Robert dat de bestudeerde gevangenis beschouwd wordt als 'hoogbeveiligd' omwille van de gesofistikeerde technische middelen

voor het vrijwaren en verzekeren van de veiligheid (cf. elektronische beveiliging, camera's, etc.).¹⁸ Het geringe aandeel aan relaties met gedetineerden kan dan ook in verband gebracht worden met de mogelijke perceptie van gevaarlijkheid door de bewaarders. Liebling, Price en Shefer stelden reeds eerder dat de perceptie van gevaarlijkheid van gedetineerden een belangrijke factor kan zijn in het verklaren waarom de relaties tussen bewaarders en gedetineerden verschilt van gevangenis tot gevangenis.¹⁹

Desalniettemin maakt het peacekeeping aspect in relatie met gedetineerden een inherent onderdeel uit van een routinedag van bewaarders. Deze bevinding sluit aan bij een eerdere studie uit het Verenigd Koninkrijk²⁰. Kijken we maar naar de kwartieroverste die op zoek gaat naar een tolk (andere gedetineerde) om te vermijden dat de Poolse gedetineerde uit zijn dak zou gaan, de penitentiair beambte die vanuit zijn observatiepost het gevecht op de wandelplaats tracht te stoppen, de kwartieroverste die via zijn kalme reactie een escalatie tussen de gedetineerde en de penitentiair assistent²¹ tracht te vermijden, etc. Peacekeeping valt doorgaans samen met het gebruik van zorg en rechtvaardigheid vanuit de motivatie om de veiligheid te vrijwaren (cf. instrumentele zorg en rechtvaardigheid). Zorg verwijst naar de aanwezigheid van zinvolle activiteiten, gezondheidszorg, contacten, etc. dewelke nodig zijn om het fysiek en mentaal welzijn van gedetineerden te handhaven en tevens te bevorderen²². Rechtvaardigheid duidt dan weer op een eerlijke en consistente behandeling, effectieve klachtenprocedures alsook het belang van degelijke motivaties en uitleg van beslissingen die door het personeel worden genomen.²³

Heel wat van de geobserveerde interacties kunnen benoemd worden als toepassingen van instrumentele zorg. Een voorbeeld is de situatie waar een penitentiair beambte een mailtje stuurt naar de medische dienst om de hongerstaking van een gedetineerde nogmaals aan te kaarten. De penitentiair beambte maakt immers duidelijk dat hij deze mail stuurt vanuit de vrees dat zij verantwoordelijk zouden gesteld worden wanneer deze gedetineerde een dezer dagen 'iets zou krijgen'. Maar ook de kwartieroverste die op zoek gaat naar een tolk om alzo de vrede te bewaren maakt duidelijk

17 H. TOURNEL, De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld, *Antwerpen, Maklu*, 2014, 302

18 C. VANNESTE, M.-S. DEVRESSE en L. ROBERT, *Onderzoek inzake de classificatie van en de vraag naar regimes binnen de strafinrichtingen*, Brussel, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, 2011, 124, 169.

19 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison Officer* (2 ed.), Abingdo, Willan Publishing, 2011, 165.

20 A. LIEBLING, D. PRICE en C. ELLIOTT, "Appreciative Inquiry and Relationships in Prison", *Punishment and Society* 1999, 1, 71-98.

21 *De penitentiair assistent is de hoogste in rang onder de bewaarders en vormt de schakel tussen de bewaarders en de directieleden.*

22 R. MORGAN, "Following Woolf: The Prospects for Prison Policy", *Journal of Law and Society* 1992, 19, 233-234.

23 *Ibid.*

24 A. LIEBLING, "Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: Legitimacy and authority revisited", *European Journal of Criminology* 2011, 8, 488.

25 *Zie: Koninklijk Besluit van 2 augustus 2002 tot invoering van een evaluatiecyclus in de federale overheidsdiensten en in het Ministerie van Defensie, BS 13 augustus 2002.*

26 P. VERHAEGHE, "Werktevreedenheid bij gevangenisbewaarders", *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk* 1994, 245-246.

dat hij dit doet om te vermijden dat de gedetineerde door het lint zou gaan en eventuele collega's zou verwonden. Het voorbeeld aangaande het zoeken van een tolk zou ook kunnen beschouwd worden als een toepassing van instrumentele rechtvaardigheid, aangezien de toegepaste procedures enkel rechtvaardig lijken wanneer een gedetineerde ze ook begrijpt (cf. taalbarrière). Daarnaast vormt de situatie waar een penitentiair beambte tijdens de nachtronde verifieert of een bepaalde gedetineerde niet in medische problemen verkeert een voorbeeld van instrumentele zorg. Zo is veelvuldig tijdens de periode van het veldwerk door bewaarders aangegeven dat ze het niet juist vinden dat zij verantwoordelijkheid dragen voor het in leven zijn van gedetineerden. In dit kader hebben bewaarders vaak verwezen naar de situatie in Nederland, waar bewaarders deze verantwoordelijkheid niet dragen. Volgend citaat vat sprekend hoe de bewaarders hierover denken: "Wij zijn verantwoordelijk als er een gedetineerde zelfmoord pleegt of gewoon sterft. In Nederland is dat zo helemaal niet, daar zijn de gedetineerden zelf verantwoordelijk voor hun daden. Daar dient men bijvoorbeeld 's nachts niet op regelmatige tijdstippen te kijken of de gedetineerden nog leven want als ze zichzelf iets aangedaan hebben, dan zien ze dat 's morgens wel bij de opening van de cellen. Dat Nederlands systeem is veel beter want mensen moeten de vrije keuze krijgen over wat ze met hun leven willen. Wij moeten ons hier constant indekken terwijl ik vind dat als die mensen er een einde aan willen maken ze dat moeten kunnen doen." (Veldnota's, februari 2011). Wanneer instrumentele zorg breed geïnterpreteerd wordt kunnen we zelfs de houding van de kwartieroverste tijdens de verhitte discussie tussen de gedetineerde en de penitentiair assistent op het directeursrapport hierbinnen situeren. De wijze waarop de kwartieroverste daar namelijk in interactie treedt met de gedetineerde gebeurt op een wijze die tot doel stelt de gedetineerde zijn gemoedsrust te stabiliseren of met andere woorden om het fysiek en mentaal welzijn van deze gedetineerde te herstellen.

We zien in de dagelijkse routines van bewaarders aldus de aanwezigheid van zorg en rechtvaardigheid als instrumenten voor het bereiken van een genegotieerde orde. De wijze waarop bewaarders al dan niet tegemoet komen aan dit peacekeeping aspect vloeit voort uit de manier waarop zij hun discretionaire macht aanwenden (cf. dynamische autoriteit).²⁴ Het staat buiten kijf dat dit een complexe opdracht betreft, wat een hoogstaande inzet van sociale en persoonlijke

vaardigheden vereist. Net dit complex aspect van het werk van bewaarders gebeurt buiten het zicht van de directie en wordt daardoor ook vaak niet gevaloriseerd of geconceptualiseerd door de directie en het bredere strafrechtelijke beleid, resulterend in een afwezigheid van dit aspect in mondelinge en schriftelijke documenten over bewaarderswerk. Dit blijkt onder andere uit de punten waarop bewaarders geëvalueerd worden in de functioneringsgesprekken in het kader van de ontwikkelcirkels²⁵, een vaststelling die in 1994 reeds gedaan werd in een Belgisch onderzoek toen er nog geen sprake van ontwikkelcirkels was.²⁶ Iedere kwartierchef, penitentiair assistent en hoofdpenitentiair assistent dient een hiërarchisch lagere gevangenisbewaarder²⁷ te onderwerpen aan een functioneringsgesprek. Het is echter wel de directie die om de twee jaren een doelstelling formuleert als thema voor de evaluatie, dat tijdens de periode van de observaties het correct uitvoeren van het appèl en de voorgaande periode het correct uitvoeren van een celcontrole betrof. De door de directie geoperationaliseerde doelstellingen en gevaloriseerde taken betreffen dus hoofdzakelijk controlegerichte taken, die bijdragen tot de veiligheid van de inrichting. Liebling stelt in dit verband dat de veiligheid de bovenhand genomen heeft over andere bezorgdheden sinds de vroege jaren negentig²⁸, een bevinding die ook naar voren kwam in het onderzoek van Chauvenet en anderen²⁹. Nochtans is deze zwakke of onzichtbare hiërarchische en beleidsbelangstelling op zijn minst bizar te noemen aangezien buitenlandse ervaringen aantonen dat een te sterke klemtoon op passieve veiligheid leidt tot ernstige bedreigingen van orde en bewaring onder de vorm van gevangenisopstanden, ontsnappingen, gijzelingen en andere bedreigingen van de interne veiligheid en orde.³⁰ In dat opzicht wordt de mening van Crewe gedeeld die stelt dat de noodzaak aan dynamische veiligheid vandaag nog signifikanter geworden is, aangezien veiligheid de belangrijkste bekommernis geworden is sinds de vroege jaren negentig.³¹

Routines uitgedaagd en doorbroken: de onvoorspelbaarheid van gevangeniswerk

De onvoorspelbaarheid binnen het gevangeniswerk manifesteert zich in deze studie op twee niveaus en is eigen aan het feit dat bewaarders afhankelijk zijn van

27 Zo vervult een kwartieroverste de functioneringsgesprekken van een penitentiair beambte, een penitentiair assistent van een kwartieroverste, hoofdpenitentiair assistent van een penitentiair assistent en directie van een hoofdpenitentiair assistent.

28 A. LIEBLING, Prisons and their moral performance: a study of values, quality and prison life, Oxford, Oxford University Press, 2004, 435.

29 G. BENGUIGUI, A. CHAUVENET, en F. ORLIC, "Les surveillants de prison et la règle", *Déviance et Société* 1994, 18(3), 277.

30 R. SPARKS, A. BOTTOMS en W. HAY, Prisons and the Problem of Order, Oxford, Clarendon Press, 1996; 384 p.

31 B. CREWE, "Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty and legitimacy", *European Journal of Criminology* 2011, 8, 457.

de interactie met anderen, zijnde: collega-bewaarden, gedetineerden, directieleden en/of externen. Vooral de penitentiair beambten (meer dan kwartieroversten) worden in eerste instantie geconfronteerd met de verschillende vormen van onvoorspelbaarheid. Dit hangt samen met het feit dat de onvoorspelbaarheid in hoofdorde afkomstig blijkt te zijn vanuit de groep van gedetineerden en penitentiair beambten op dagelijkse basis net het meest rechtstreeks contact hebben met gedetineerden.

Routines uitgedaagd

De eerste vorm van onvoorspelbaarheid daagt het routinematige aspect of collectief ritme tijdelijk uit maar ontwricht of doorbreekt het niet als dusdanig. Hieronder vallen voornamelijk de situaties waarbij er, omwille van allerhande redenen, bijkomende aandacht aan bepaalde gedetineerden moet gegeven worden. Concreet betreffen het enerzijds situaties waar het zorgend aspect naar voren komt en anderzijds omstandigheden waar er extra taken inzake bewaring en orde dienen uitgeoefend te worden.

Tijdens de observaties werden heel wat situaties opgemerkt waarbij bewaarden extra zorgende taken dienden op te nemen. Zo was er onder meer een gedetineerde met een dubbele bekkenbreuk die extra zorgen nodig had, zijn er gedetineerden die diabetespatiënt zijn en waaraan de bewaarden op welbepaalde tijdstippen insuline dienen te overhandigen en dit overeenkomstig dienen te registreren. Gedurende de observatieperiode wordt er ook een man binnengebracht die aan het Prader-Willi syndroom lijdt, een aandoening waarbij er een klein stukje van chromosoom 15 is aangetast. Hierdoor ontstaat er een ziektebeeld dat wordt gekarakteriseerd door spierslakte (hypotonie), vertraagde geestelijke ontwikkeling (hypomentie), kleine geslachtsorganen (hypogonadisme) en vetzucht (obesitas) ten gevolge van een ontembare eetzucht. De meeste patiënten krijgen last van psychiatrische stoornissen, waaronder psychosen op latere leeftijd³². De man verbleef in een zorgcentrum, alwaar hij ook het misdrijf gepleegd had dat hem tot in de gevangenis bracht. Gezien de zware mentale achterstand van de man, wordt van de penitentiair beambten op sectie haast verwacht de rol van orthopedagoog op te nemen en aldus veel aandacht aan hem te wijden. Dit behoort uiteraard niet tot de routinetaken van bewaarden, maar ze dienen er wel het beste van te maken. Dit loopt niet altijd van een leien dakje en de penitentiair beambten worden dan ook vaak geconfronteerd met hun onwetendheid en incompetentie op dit vlak, hetgeen duidelijk wordt uit volgende situatieschets:

De gedetineerde gaat voor de eerste maal douchen sinds zijn aankomst in de gevangenis en de PB's overhandigen hem een quasi volle bus douchegel omdat hij nog geen mogelijkheid gehad heeft om zelf douchegel aan te kopen, een handdoek en proper ondergoed en wijzen hem hoe de douche werkt. Ongeveer tien minuten later verschijnt de gedetineerde uit de douche en overhandigt een lege bus douchegel aan de PB. De PB schrikt zich rot en vraagt hem wat hij ermee gedaan heeft, waarop de gedetineerde zijn schouders ophaalt. De PB vroeg: "Heb jij dit opgedronken?", waarop de gedetineerde al knikkend ja antwoordt. PB Tom legt hem uit dat hij dat niet mag doen, aangezien dat zeer slecht voor zijn gezondheid is. PB Tom gaat samen met de gedetineerde naar zijn cel en maant hem aan zijn mond een tijdje te spoelen en blijft terwijl toekijken. De PB verwittigt tegelijkertijd de verpleging, die hem de raad geven ervoor te zorgen dat hij gedurende een tiental minuten zijn mond spoelt en hem in het oog te houden moest hij gaan reageren op de substantie. (Veldnota's, april 2011)

De dagelijkse routine kan ook uitgedaagd worden door beslissingen van de directie of het hoofdbestuur aangaande bijzondere regimes van gedetineerden. Meer specifiek wordt hiermee gedoeld op de gedetineerden onder bijzondere bewaking, gedetineerden in veiligheids- of strafcel en gedetineerden onder individueel bijzonder veiligheidsregime. Deze gedetineerden dienen frequent gezien te worden door de bewaarden en het elektronisch systeem van de gevangenis registreert de keren dat het winket werd opgelicht.

Gedetineerden onder bijzondere bewaking, hetgeen opgelegd wordt indien men vreest voor suïcidaal gedrag, mogen in eigen cel verblijven en alle activiteiten (vormingen, opleidingen, sport, etc.) meedoen, maar dienen wel om het kwartier gezien te worden door de penitentiair beambten. Mogelijk gevaar voor suïcidaal gedrag wordt beantwoord met een vraag naar meer controle van bewaarden, terwijl hun mogelijke zorggerichte taak in dit kader nooit geëxpliciteerd werd door de directie. Nochtans is dit niet alleen de verantwoordelijkheid van de directie, want het systeem van 'bijzondere bewaking' vindt zijn oorsprong in het centrale niveau en vormt dus een uiting van het penitentiaire beleid. Tijdens de observaties van de opleiding van penitentiair beambten wordt het suïcidale gedrag van gedetineerden dan ook expliciet gelinkt aan het systeem van 'bijzondere bewaking', zonder aandacht voor mogelijke andere vormen van omgang met suïcidaal gedrag. Daarnaast zijn er de gedetineerden die op veiligheids- of strafcel zitten en eveneens

32 Geraadpleegd te <http://www.praderwillisyndroom.nl/het-prader-willi-syndroom.html> op 5 augustus 2014.

33 Dit is identiek aan de 'gewone' cellen op de secties.

Artikel

specifieke aandacht vragen van bewaarders. Zo dienen penitentiair beambten hen om het kwartier gezien te hebben (zowel tijdens ochtend-, namiddag- en nachtdienst) en dus overtuigd te zijn van het feit dat ze nog in leven zijn. Zoals hierboven reeds geëxpliciteerd ten aanzien van de nachtrondes is dat een taak die zij ter harte nemen vanuit veiligheidsoverwegingen en vanuit de angst om verantwoordelijk gesteld te worden wanneer er iets misgaat. Maar ook door de directie wordt deze taak voornamelijk vanuit een veiligheidsoverweging omschreven naar bewaarders toe en wordt niet gesproken over de mogelijke negatieve invloed van deze isolatie op de gedetineerde. Hetzelfde kwam ook tot uiting tijdens de observatie van de opleiding, waarbij slechts op zeer summier wijze gewag gemaakt wordt van de risico's van dergelijke isolatie op het (psychisch en fysiek) welzijn van een persoon. Ook hier kunnen we dus spreken van een breder gewortelde visie (cf. penitentiair beleid). Na de ochtendronde dienen de penitentiair beambten van de sectie waar de betrokken gedetineerde normaal verblijft, zijn boterhammen te smeren omdat de gedetineerde niet over bestek mag beschikken in de veiligheids- of strafcel. Vervolgens verwittigen deze penitentiair beambten de kwartieroverste van de afdeling, aangezien enkel de kwartieroverste een sleutel heeft om deze cel te betreden en gaan ze samen het ontbijt (en eventuele medicatie) naar de gedetineerde brengen. Hetzelfde proces voltrekt zich bij het middag- en avondeten. Deze gedetineerden worden ook elke dag gezien door een directielid en dokter. Dit betekent concreet dat de kwartieroverste van de betrokken afdeling deze bezoeken dient te coördineren, aangezien hij de sleutel van de cel bezit en aanwezig dient te zijn tijdens deze gesprekken. De PB die om het kwartier de cel checkt, houdt ook het lampje in de gaten. Wanneer de gedetineerde een specifieke nood heeft kan hij op een belletje drukken in de cel, waarna er aan de buitenkant van de cel een licht gaat branden³⁴. De penitentiair beambte informeert dan naar de specifieke nood van de gedetineerde via het winket en communiceert dit aan de kwartieroverste, die vervolgens beslist of het gewenst is hierop in te gaan. De uitdaging dat dergelijke regimes betekenen voor de dagroutine wordt duidelijk uit volgende situatie:

PB Dirk en Raf staan die dag samen op sectie. Twee gedetineerden van hun sectie zitten op strafcel en PB Raf wordt aangeduid als de persoon die deze twee gedetineerden regelmatig checkt door het winket. De middag breekt aan en ze starten aan de bedeling van het eten. Plots verschijnt de KO op de sectie en vraagt om de twee gedetineerden op strafcel hun eten te geven. PB Raf gaat onmiddellijk naar de keuken met het eten van deze gedetineerden en start met dit te

snijden om het hun te kunnen overhandigen. PB Dirk dient op dit moment de deuren te openen, soep uit te schenken, te noteren wie wenst te bellen, informatie te geven bij vragen en deuren weer te sluiten. Daarenboven arriveert op dat moment een nieuwe gedetineerde op de sectie. PB Dirk kan dit allemaal niet meer alleen vervullen en belt naar het controlecentrum om te vragen of er ergens een PB kan gemist worden om even bij te springen op zijn sectie. PB Dirk stelt: "Als er nu ene gedetineerde is met slechte wil dan kan die mij het heel moeilijk maken want ik sta er hier alleen voor. Daarom probeer ik al maar één deur per keer open te doen want anders heb ik helemaal geen overzicht of controle meer want PB Raf die zal nog wel eventjes weg zijn." (Veldnota's, juli 2011)

Identieke procedures dringen zich op bij een gedetineerde die onder een individueel bijzonder veiligheidsregime staat. Verschillend met de hierboven beschreven regimes is dat dit regime niet door de lokale directie is opgelegd, maar daarentegen vanuit het centrale directoraat-generaal en meer specifiek door de directeur-generaal zelf. Dergelijk regime vloeit doorgaans voort uit zeer ernstige aanwijzingen voor vluchtgevaar, zwaar risico op suicidegevaar of bijvoorbeeld zwaar risico voor de bedreiging van de interne orde. De specifieke beperkingen eigen aan dit regime worden dan ook per geval bepaald door de directeur-generaal en dienen uitgevoerd te worden door de lokale bewaarders. De bestudeerde gevangenis herbergt ten tijde van het veldwerk twee gedetineerden onder zulk regime. Één gedetineerde om redenen van extreem vluchtgevaar en de andere omwille van angst voor bedreiging van de interne orde via represailles van andere gedetineerden op hem door de aard van de gepleegde feiten, alsook mogelijk risico tot suïcidaal gedrag. Dat dergelijke maatregelen ver kunnen gaan blijkt uit de eis om deze laatste gedetineerde gedurende een periode van bijna anderhalf jaar om de zevenenhalve minuut te aanschouwen, hetgeen een enorme impact heeft gehad op de dagelijkse routine en werkdruk van bewaarders en waardoor dan ook vaak een extra penitentiair beambte op die sectie voorzien is geweest om zich hoofdzakelijk met deze controle bezig te houden.

Bovenstaande voorbeelden schetsen situaties waar bewaarders (en kwartieroversten) extra aandacht, met inbegrip van de vereiste competenties, dienen te besteden aan bepaalde gedetineerden. Deze minder voor de hand liggende rollen en/of competenties betreffen haast allen het aanwenden van een bepaalde vorm van zorg die niet louter instrumenteel is. Het gaat met andere woorden niet zozeer om zorg die nodig is voor het in stand houden van de veiligheid. Het wordt dan ook snel duidelijk dat bewaarders dit

³⁴ De observaties tonen aan dat routines ook doorbroken en ontwricht worden door stakingen en zelfs de voorstelling van het jaar- en activiteitenverslag van het Directoraat Generaal Penitentiare Inrichtingen (DG EPI). Deze dagen zijn echter op voorhand gepland en aangekondigd, waardoor de aantasting van de routines niet voortvloeit uit de focus van onvoorspelbaarheid en bijgevolg hier dus ook niet besproken worden.

niet beschouwen als behorend tot hun alledaags werk, hetgeen wel het geval is voor het aanwenden van instrumentele zorg of rechtvaardigheid. Naast deze zorgvragende uitdagingen op de dagroutines, zijn er ook nog de uitdagingen die veroorzaakt worden door de bijzondere regimes van gedetineerden (bijzondere bewaking, veiligheids- of strafcel en individueel bijzonder veiligheidsregime). Deze uitdagingen situeren zich echter in het bijkomend uitoefenen van taken inzake orde en bewaring. Deze taken vragen heel wat tijd en er dienen dan goede afspraken gemaakt te worden tussen de penitentiair beambten wie deze extra taken gaat doen, aangezien de andere beambte dan doorgaans meer taken en activiteiten dient te vervullen die behoren tot de dagroutines. In die optiek worden ze dan ook beschouwd als uitdagingen van de dagroutines. Deze vorm van onvoorspelbaarheid buigt het collectief ritme onder bewaarders maar doorbreekt het niet.

Routines ontwricht en doorbroken³⁴

De tweede vorm van onvoorspelbaarheid is diepgaander en raakt fundamenteel aan de routinematige structuur of het collectief ritme van het werkleven van bewaarders. Crawley definieert drie grote bedreigingen van die routine, maar geeft wel aan dat deze niet limitatief zijn: fysieke agressie, ontsnappingen en gijzelingen. "Although much of prison life is mundane and routine, the officer is always conscious that a prisoner may assault him, that a prisoner may try to escape, that a prisoner may try to take him hostage, etc."³⁵. Voorliggend onderzoek identificeert fysieke agressie tegen bewaarders en zelfmoordpogingen als ontwrichtend voor het routinematig werkleven van bewaarders. Hoewel niet zelf geobserveerd of vernomen uit verhalen, ligt het voor de hand dat, net zoals Crawley³⁶ beschrijft, ook gijzelingen, ontsnappingspogingen en ontsnappingen een ware ontwrichting van het routineleven betekenen. Deze vorm van onvoorspelbaarheid hangt veel meer samen met het potentieel risicogevaar aan werken in een detentiecontext. Het bewustzijn van dit potentiële gevaar wordt reeds aangeleerd tijdens de opleiding, maar primeert ook in het discours op de werkvloer: "Geen enkele dag is hetzelfde en je moet steeds op je hoede zijn want er is elke dag risicogevaar" (KO, veldnota's januari 2011); "Het is al een heel tijdje rustig en dan komt zoiets heel erg onverwacht. Soms gaat alles zolang goed dat je vergeet dat je werkt in een gevangenis waar zaken nu eenmaal kunnen mislopen maar zoiets maakt u weer attent op het

gevaar dat er altijd is." (PB, veldnota's maart 2011). Tevens op beleidsniveau is aandacht voor gevaar aanwezig, zoals blijkt uit de operationalisering van het concept van dynamische veiligheid. Zo wijst Coyle erop dat het concept van 'dynamische veiligheid' inherent reeds rekening houdt met die risico's: "gevangenispersoneel dient constructieve relaties op te bouwen met gedetineerden via het spreken met en luisteren naar hen, doch dient zich te allen tijde bewust te blijven van het veiligheidsklimaat en het risico voor mogelijke incidenten". Maar de aandacht voor dit gevaar blijkt ook uit het discours van het penitentiaire beleid dat doorspekt is van aandacht voor passieve veiligheid (oprichting interventieteams, nieuwe GSM-sweepings, uitbreiding naaktfouille, etc.). De verkennende observaties van de opleiding kunnen hier ook vermeld worden, alwaar er duidelijk gehamerd wordt op de mogelijke risico's en gevaren aan werken in een detentiecontext. De situaties van zelfmoordpogingen en fysieke agressie ontwrichten de routines omdat ze erg stressvolle situaties zijn waar er een grote aanspraak gedaan wordt op de emotionele eisen eigen aan werken in een gevangenis, een competentie waar bewaarders amper op voorbereid worden.

In situaties van fysieke agressie wordt de toevlucht genomen tot een sterkere focus op orde en bewaring en afwezigheid van zorg. De geobserveerde situaties van fysieke agressie vanwege gedetineerden tegen bewaarders maken duidelijk dat het een impact heeft op alle bewaarders en zelfs op alle gedetineerden. Op dergelijke moment primeert de interne cohesie en solidariteit via het toestromen van talloze bewaarders om hun collega's in nood te helpen. Vele gedetineerden die bewaarders naderhand met een bepaalde vraag aanspreken krijgen het antwoord dat het nu niet het moment is en dat ze dit best morgen nog eens vragen. De vaststelling dat er nadien weinig ruimte tot interactie en/of onderhandeling is ten aanzien van gedetineerden, komt overeen met de stelling van Poole en Regoli. Deze auteurs stellen immers dat bewaarders de neiging hebben te reageren op stressvolle situaties via een intensief engagement naar de bewaringsrol. Zij waarschuwen dat dit een vicieuze dynamiek op gang kan brengen van vijandige en stressvolle interacties.³⁷ Dit soort van vicieuze dynamiek werd niet geobserveerd, hoewel er in de periode na een dergelijk incident duidelijk tijdelijk een toevlucht naar de bewaringsrol genomen wordt met een verhoogde waakzaamheid, argwaan en achterdocht vanwege bewaarders. Deze situatie stabiliseert zich terug na enige tijd op voorwaarde dat

35 E.M. CRAWLEY, "Emotion and performance: Prison officers and the presentation of self in prisons", *Punishment & Society* 2004, 418.

36 *Ibid.*

37 E.C. POOLE en R.M. REGOLI, "Role stress, custody orientation and disciplinary actions – A study of prison guards", *Criminology* 1980, 18, 219-223.

38 J. MEGHAN, *Correctional Officers in a Changing environment: 21 century USA*, geraadpleegd te <http://www.jmfc.com/CorrOfficersChangingEnvrnmnt.pdf> op 4 augustus 2014, 8; A. LIEBLING, "Why Prison Staff Culture Matters", in BYRNE, J.M., HUMMER, D. en TAXMAN, F.S. (eds.), *The Culture of Prison Violence*, Boston, Pearson Education Inc., 2008, 107.

Artikel

er zich geen nieuwe incidenten van fysieke agressie meer voorgedaan hebben.

Maar ook het op tijd bemerken van een zelfmoordpoging wekt heel wat emoties op, waaronder verdriet, onmacht, afschuw van het bloed en onbegrip. Dat blijkt uit volgende situatie.

Het laatste appèl van de vroege dienst dringt zich op en elke PB neemt zoals gewoonlijk één kant van de sectie voor zijn/haar rekening. Plots schreeuwt PB Yves: "Code 5! Geef dit NU door aan het centrum!" PB Sonja rent naar de voorkant van de sectie en belt terwijl naar het centrum en snel weergalmt er "Code 5, sectie x" door de speakers. Code 5 staat dus voor de nood aan medische hulp. PB Yves roept naar Sonja: "Breng zoveel mogelijk handdoeken mee uit de keuken". Sonja raapt alle handdoeken bijeen en snelt naar de cel. Het is een waar bloedbad en de gedetineerde heeft het bewustzijn verloren. De gedetineerde heeft zijn polsen trachten over te snijden en hierbij duidelijk de hoofdslagader geraakt. Het bloed spuit werkelijk in het rond en PB Yves heeft dit al trachten tegen te houden door zijn laken erop te houden. Nu de handdoeken er zijn, bindt hij deze strak rond de pols terwijl Sonja de gedetineerde bij bewustzijn tracht te krijgen via kleine tikjes in zijn gezicht. Nu komen ook de dokter en verpleegster aangelopen. De dokter neemt onmiddellijk de hartslag en beveelt de verpleegster onmiddellijk de spoeddienst van het plaatselijk ziekenhuis te bellen en een rolstoel te halen. De verpleegster rent weg en komt even later terug met een rolstoel, waarmee ze de man zo snel mogelijk vervoeren naar de voorkant van de gevangenis, alwaar de ambulance wacht. PB Yves hangt van boven tot onder vol met bloed en de dokter maant hem aan om morgen langs te komen voor de nodige testen. PB Sonja verbijt haar tranen: "Zo jong nog, alé ik heb een half uur geleden nog met hem gesproken". PB Yves wordt door de KO onmiddellijk naar huis gestuurd gezien het bloed en PB Sonja neemt het laatste kwartier van de dienst voor haar rekening met de hulp van de KO, aangezien ze tot niet veel meer in staat is. Er wordt ook heel wat op en af getelefoneerd want alle bewaarders wensen te weten wat er precies gebeurd is en bepaalde bewaarders komen zelf tot op de sectie om even met haar te praten. (Veldnota's, maart 2011)

Opvallend is dat na een dergelijk incident ook hier de interne cohesie en solidariteit primeert maar in tegenstelling tot fysieke agressie amper aandacht besteed wordt aan de veiligheid binnen de gevangenis. Bewaarders trekken zich terug in hun keukentje op sectie waar er koffie gedronken wordt en de onderlinge interacties en solidariteit centraal staan.

De implicatie van dit mechanisme op gedetineerden is quasi tegengesteld aan het mechanisme bij fysieke agressie: gedetineerden worden haast vergeten en er gebeurt weinig tot geen controle vanwege bewaarders. Dit blijkt onder andere uit de gedetineerde, die na tien minuten voor zijn celdeur gestaan te hebben, zelf komt aankloppen aan het keukentje met de vraag of het mogelijk is hem terug op zijn cel te laten.

Conclusie

Het gevangenisleven, en dus ook het werk van bewaarders, verloopt volgens een strak routineus schema met inherente interacties en relaties met diverse actoren. Binnen de uitoefening van de dagroutines tekent zich prioritair een streven naar veiligheid af waarbinnen bewaarders desalniettemin heel wat 'peacekeeping' vaardigheden aanwenden in hun relaties met gedetineerden. Naast het feit dat net dit aspect van hun werk weinig gevaloriseerd en geoperationaliseerd wordt door hun oversten, alsook in de beschikbare beleidsdocumenten, blijken ook bewaarders dit aspect niet te benadrukken wanneer ze hun werk beschrijven. Bewaarders geven immers de voorkeur aan het benadrukken van het openbaar veiligheidskarakter van hun werk met het oog op het verwerven van een respectvolle en legitieme identiteit, hetgeen ook in andere studies werd vastgesteld³⁸. Tegelijkertijd hebben ze het moeilijk met het feit dat directieleden onvoldoende op de hoogte zijn van hun dagelijkse brandjes en dit aldus onvoldoende waarderen en valoriseren. Er is dus sprake van erg ambivalente houding van bewaarders ter zake.

Dat gevangeniswerk geen pure uitvoerende job betreft, blijkt uit de situering van de onvoorspelbaarheidsfactor binnen gevangeniswerk. Bewaarders zijn immers afhankelijk van de uitkomst van interacties die ze met (hoofdzakelijk) gedetineerden aangaan. In deze bijdrage werden verschillende vormen en situaties van onvoorspelbaarheid binnen hun relaties met gedetineerden besproken die het werk van bewaarders zonder twijfel moeilijk, potentieel gevaarlijk en emotioneel geladen maken. Afhankelijk van het soort uitdaging werd ook aandacht besteed aan de wijze waarop bewaarders hiermee omgaan. Deze bijdrage heeft getracht de complexiteit van gevangeniswerk te belichten en alzo het gevoerde publieke debat over bewaarders en de daarmee samenhangende stereotypingen, bestaande uit een beeld van de luie, domme, onvriendelijke en onverschillige bewaarder te nuanceren³⁹.

39 Zie onder meer: F.E. CHEEK en M.D.S. MILLER, "The experience of stress for correction officers: A double-bind theory of correctional stress", *Journal of Criminal Justice* 1983, 11, 119; L. DEWAELE, "De penitentiaire beampte, een sleutelfiguur, Panopticon – Tijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch Welzijnswerk 1999, 20, 115; A.; P.-A. NYLANDER, *Managing the Dilemma: Occupational Culture and Identity among Prison Officers*, Örebro, Örebro University, 2011, 15.

Psychologische hulp aan gedetineerden een evaluatie van vijf jaar CGG Eclips binnen de gevangensmuren

Ruben van den Aemele¹

De prevalentie van psychologische en psychiatrische problematiek bij gedetineerden is aanzienlijk. Internationale cijfers tonen dat 4% van de gedetineerden kampen met een psychotische stoornis, 10 tot 14% met een depressieve stoornis en 40 tot 70% met een persoonlijkheidsstoornis^{2,3}. Onderzoek van Dudeck et al. (2011)⁴ in elf Europese landen, bij gedetineerden veroordeeld tot een straf van vijf jaar of langer, bevat ook specifiek Belgische data. Volgens deze studie krijgen Belgische gedetineerden gedurende hun leven gemiddeld drie traumatische gebeurtenissen te verwerken en ontwikkelt 7% een posttraumatische stressstoornis. 62% van de Belgische gedetineerden in dit onderzoek ervaart de detentie op zich als traumatiserend, wat het op één na hoogste cijfer is van de deelnemende landen. 69% van de bevroegde gedetineerden in de Belgische sample geeft aan nood te hebben aan behandeling voor de psychologische symptomen die ze ervaren. Bijkomend rapporteert één op drie gedetineerden ondernam een suïcidepoging voorafgaand aan of tijdens de periode van detentie. De prevalentie van geslaagde suïcides bij gedetineerden in de Belgische gevangensmuren is vier maal hoger dan in de algemene populatie⁵. Ook voor andere psychiatrische problematieken blijkt de prevalentie onder gedetineerden opvallend hoger dan binnen de algemene populatie⁶. Voor een overzicht hiervan, zie tabel 1.

De hoge prevalentie van psychologische en psychiatrische problematiek bij gedetineerden wordt mee verklaard door het gebrek aan residentiële psychiatrische zorg in de vrije samenleving voor bepaalde groepen mensen, de beperkte detectie van deze problematiek bij opname in een gevangenis en de beperkte opvolging van deze problematiek binnen de gevangenis⁷. Deze prevalentiecijfers zijn dus onder meer indicatief voor de effectiviteit van psychiatrische/psychologische hulpverlening in de vrije samenleving. De gevangenis creëert, volgens Fazel en Baillargeon (2011)⁸, de opportuniteit om een groep mensen te bereiken die in de vrije samenleving tussen de mazen van het net valt.

Tabel 1. Prevalentie van psychiatrische problematiek bij mannelijke en vrouwelijke gedetineerden in vergelijking met de prevalentie binnen de algemene populatie (uit Fazel & Baillargeon, 2011).⁹

	Mannelijke gedetineerden	Mannen algemene populatie	Vrouwelijke gedetineerden	Vrouwen algemene populatie
Psychose	4%	1%	4%	1%
Depressie	10%	2-4%	12%	5-7%
Persoonlijkheidsstoornissen (algemeen)	65%	5-10%	42%	5-10%
Antisociale persoonlijkheidsstoornis	47%	5-7%	21%	0-5-1%
Alcohol misbruik & -afhankelijkheid	18-30%	14-16%	10-24%	4-5%
Drugsmisbruik & -afhankelijkheid	10-48%	4-6%	30-60%	2-3%
Intellectuele beperking	0-5-1-5%	1%	0-5-1-5%	1%
PTSS	4-21%	2%	10-21%	3%

1 Teamleider Forensische Zorg CGG Eclips en redactielid Fatik

2 Fazel, S. & Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *The Lancet*, 359, 545-550.

3 Fazel, S. & Seewald, K. (2012). Severe mental illness in 33 588 prisoners worldwide: systematic review and meta-regression analysis. *British Journal of Psychiatry*, 200, 364-373.

4 Dudeck, M. et al. (2011). Traumatization and mental distress in long-term prisoners in Europe. *Punishment & Society*, 13(4), 403-423.

5 Fazel, S., Grann, M., Kling, B. & Hawton, K. (2010). Prison suicide in 12 countries: an ecological study of 861 suicides during 2003-2007. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(3):191-195.

6 Fazel, S. & Baillargeon, J. (2011). The health of prisoners. *The Lancet*, 377, 956-965.

7 Ibid.

8 Ibid.

9 Ibid.

Ondanks de aanhoudende inspanningen van het vele gemotiveerde personeel werkzaam in de gevangenis, zowel vanuit Justitie als vanuit externe diensten, is het duidelijk dat er op vlak van psychologische en psychiatrische zorg een belangrijke weg af te leggen valt binnen de Belgische gevangenissen¹⁰. Specifiek voor de Vlaamse en Brusselse gevangenissen werden eind 2008, in het kader van het Vlaams Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden¹¹, door de toenmalige minister van Welzijn, Gezin en Gezondheid Steven Vanackere middelen vrijgemaakt voor 16 voltijds equivalenten om vanuit de Vlaamse overheid een aanbod op vlak van geestelijke gezondheidszorg te voorzien¹². Deze nieuwe teams, die in de loop van 2009 tot stand kwamen, werden toegevoegd aan de forensische teams van de centra voor geestelijke gezondheidszorg (CGG) die in 1998 werden opgericht naar aanleiding van het Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik¹³. Ondertussen zijn deze teams ruim vijf jaar actief, wat een geschikt moment lijkt voor een evaluatie van dit aanbod.

In de hierna volgende tekst wordt eerst het aanbod van CGG Eclips vzw in kader van het Vlaams Strategisch Plan besproken. In tweede instantie wordt stilgestaan bij mogelijke evoluties van geestelijke gezondheidszorg binnen de gevangensmuren en worden enkele beleidsaanbevelingen met betrekking tot dit onderwerp geformuleerd¹⁴.

Psychologische hulp aan gedetineerden

CGG Eclips kreeg de opdracht een hulpverleningsaanbod te ontwikkelen voor de Oost – Vlaamse gevangenissen (Gent, Dendermonde, Oudenaarde¹⁵). Eind 2008 en begin 2009 werd, in overleg met de beleidscoördinatoren van de Vlaamse Gemeenschap, de gevangenisdirecties, de psychosociale diensten van de gevangenis en de reeds aanwezige hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap, de keuze gemaakt om een

werking uit te bouwen die zo veel als mogelijk parallel loopt met een reguliere CGG-werking buiten de gevangensmuren¹⁶. Dit houdt in dat de hulpverlening, individueel of in groep, vertrekt van de hulpvraag van de cliënt en dat de medewerkers van het CGG gebonden zijn aan het beroepsgeheim. Dit laatste betekent onder andere dat met justitiële partners geen uitwisseling kan gebeuren over de inhoud van de gesprekken en dat vanuit het CGG geen advies kan verleend worden inzake de reclassering van gedetineerden. Bovendien werd er voor gekozen om, net zoals bij de reguliere CGG-werking, zoveel mogelijk te werken op basis van doorverwijzing (in casu van andere diensten in de gevangenis). Deze keuze voor een parallelle CGG-werking impliceert dat het aanbod zich in eerste instantie niet profileert als een delictgericht aanbod. Indien de hulpvraag van de cliënt betrekking heeft op het delict, kan hier uiteraard wel specifiek rond gewerkt worden.

Naast het psychotherapeutisch aanbod is er vanuit CGG Eclips, in samenwerking met de directie en personeel van de gevangenis, geïnvesteerd in de uitbouw van een suïcidepreventie-strategie binnen de gevangenis van Gent¹⁷. Deze samenwerking resulteerde in een draaiboek suïcidepreventie en een 'Meldpunt Suïcidepreventie'. Het draaiboek omschrijft mogelijke acties op vlak van primaire, secundaire en tertiaire suïcidepreventie. Het meldpunt is samengesteld uit personeelsleden van justitie (onder andere bewakingspersoneel, verplegend personeel, psychosociale dienst) en heeft als opdracht een eerste screening en eventueel uitgebreid assessment te organiseren bij aanwijzingen van verhoogd suïciderisico. Indien aangewezen kunnen de leden van dit meldpunt een doorverwijzing realiseren, bijvoorbeeld naar het CGG.

Enkele cijfers¹⁸

De afgelopen vijf jaar werden, over de drie gevangenissen heen, gemiddeld 171 gedetineerden per jaar aangemeld, waarvan 35% beklaagden, 36%

10 Todts, S. (2009). Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenissen. In T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel & K. Verpoest (Eds.), *Achter Trailies in België* (pp. 145-162). Gent: Academia Press.

11 *Vlaams Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden* (2000). <http://www4wvg.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Paginas/default.aspx>

12 Vanackere, S. (2008). Omzendbrief betreffende de bijdrage van de Centra Geestelijke Gezondheidszorg tot de uitbouw van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in het kader van het Vlaams strategisch plan 'hulp- en dienstverlening aan gedetineerden'.

13 Samenwerkingsakkoord tussen de Federale staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik (8 oktober 1998). <http://www4wvg.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Paginas/default.aspx>

14 Vermeld moet worden dat deze tekst wordt geschreven vanuit het oogpunt van CGG Eclips vzw Groot-Gent en dus niet kan beschouwd worden als een algemeen CGG standpunt.

15 Sinds begin 2014 bevindt zich in Oost-Vlaanderen een vierde gevangenis, namelijk in Beveren. Op deze gevangenis wordt in deze tekst echter niet ingegaan, aangezien er vanuit CGG Eclips nog geen psychotherapeutisch aanbod werd georganiseerd. Op het moment van schrijven werd hier nog geen bijkomende subsidiëring voor toegekend.

16 van den Aemele, R., van Laake, H., & Walravens, M. (2011). Psychotherapie in de gevangenis. Enkele reflecties. *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 41 (2), 95-105.

17 van Laake, H. & van den Aemele, R. (2012). Reflecties inzake suïcidepreventie in een detentiecontext. *Panopticon*, 33 (6), 582-586.

18 De gepresenteerde cijfers zijn afkomstig uit het Elektronisch Patiëntendossier (EPD) dat gebruikt wordt door de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg.

veroordeelden en 15% geïnterneerden – van 13% is het juridisch statuut niet gekend. Het aantal aanmeldingen per jaar blijkt relatief stabiel. Het percentage van aanmeldingen dat minstens één gesprek krijgt kent echter een daling, van 90% in 2009 naar 72% in 2013. Dit is ondermeer te verklaren door het feit dat sommige begeleidingen langdurig doorlopen en dat het aantal actieve begeleidingen dus een stijging kent (van 162 in 2009 tot 200 in 2013). Echter, de meeste begeleidingen zijn van korte duur: 67% van de afgesloten begeleidingen betrof vijf gesprekken of minder. De belangrijkste redenen waarom begeleiding worden afgesloten betreffen enerzijds de vrijlating van gedetineerden (27% van alle afgesloten begeleidingen) en anderzijds de transfers van gedetineerden naar een andere gevangenis (23%).

De meest voorkomende diagnoses gesteld door de medewerkers binnen het CGG betreffen persoonlijkheidsstoornis (19,4%) en aanpassingsstoornis met angstige of depressieve symptomen (17,7%). Respectievelijk 7,8% en 11,7% kreeg de specifieke diagnose van een angst- of stemmingsproblematiek. 14% van alle cliënten werd gediagnosticeerd met een middelengebonden stoornis, 5,7% met een impulscontroleproblematiek en 3,1% met zwakbegaafdheid. Vanzelfsprekend geven deze cijfers geen informatie over de prevalentie van psychiatrische problematiek binnen de gevangenis, maar enkel een beeld van de cliëntenpopulatie binnen de CGG-werking in de gevangenis.

Psychologische hulpverlening aan gedetineerden: geen vanzelfsprekendheid

Het aanbieden van psychologische hulpverlening aan gedetineerden blijkt geen vanzelfsprekendheid. Een eerste moeilijkheid betreft de onzekerheid over de duur van een begeleiding evenals de korte duur van veel begeleidingen, ondermeer gezien het hoge aantal (onverwachte) transfers van gedetineerden naar een andere gevangenis en onvoorspelbare vrijlatingen van gedetineerden. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie is in deze context niet evident. Ook behandelplanning, met inbegrip van het maken van een probleemanalyse, het concretiseren van de hulpvraag, en het overeenkomen van behandel doelstellingen, wordt hierdoor bemoeilijkt. Een tweede moeilijkheid betreft de complexiteit van de

psychologische en psychiatrische problematiek, naast de evident complexe maatschappelijke problematiek die veelal ook aanwezig is¹⁹. Wanneer in de vrije samenleving het aanbod van een CGG niet volstaat, kan beroep gedaan worden op andere instanties, zoals psychiatrische thuiszorg of residentiële zorg. In de gevangenis zijn deze mogelijkheden veel minder voorhanden.

Een derde moeilijkheid betreft de gevangeniscontext zelf, welke zelfs 'antitherapeutisch' genoemd kan worden²⁰. De beperking van vrijheid in handelen, in het nemen van verantwoordelijkheden of initiatief of in de mogelijkheden tot het opnemen van verschillende sociale rollen, eigenschappen eigen aan een verblijf in de gevangenis, hebben een nadelig effect op de psychische gezondheid van veel gedetineerden. Daarnaast is het voor gedetineerden vaak moeilijk om, binnen de gevangensmuren, bij anderen steun te vinden of vertrouwen te geven. Wel integendeel, soms kan hun veiligheid in het gedrang komen.

Tot slot is geestelijke gezondheidszorg niet de primaire focus binnen de gevangeniscontext wat maakt dat dit aanbod gemakkelijk onder druk komt te staan. Zo kan het voorkomen dat de verplaatsing van een gedetineerde naar een activiteit niet mogelijk is omdat dit de interne orde zou kunnen verstoren.

Een focus op deze beperkingen zou kunnen leiden tot de vraag of psychotherapie in de gevangenis een 'contradictio in terminis' is. Volgens Mills en Kendall (2010)²¹ hangt het antwoord op deze vraag in sterke mate af van de doelstelling die nagestreefd wordt. Indien de hulpverlening in de vrije samenleving als 'gouden standaard' gehanteerd wordt, kan deze doelstelling binnen de gevangensmuren niet gehaald worden. De vraag kan echter ook gesteld worden wat deze gouden standaard dan wel zou zijn aangezien een aanzienlijk deel gedetineerden in de gevangenis belandt o.a. omdat hulpverlening in de vrije samenleving niet afdoende blijkt. Hoe dan ook, psychologische en psychiatrische zorg met eenzelfde diversiteit aan mogelijkheden, is binnen een gevangeniscontext niet realiseerbaar. Mills en Kendall (2010)²² zien echter vier evidente redenen voor het belang van psychotherapie binnen de gevangensmuren. Ten eerste de preventie van crimineel gedrag. Gezien de associatie hiervan met psychologische en psychiatrische problemen is het belangrijk deze problemen gepast te behandelen. Ten tweede is er het recht van gedetineerden om beroep te kunnen doen op psychologische hulpverlening.

19 Mills, A. & Kendall, K. (2010). *Therapy and mental health in-reach teams*. In J. Harvey & K. Smedley (Ed.) *Psychological Therapy in Prisons and Other Secure Settings* (pp. 26-47). New York, Willan Publishing.

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

Dit recht kan als extra belangrijk beschouwd worden aangezien het een populatie betreft die reeds in de vrije samenleving vaak tussen de mazen van het hulpverleningsnet viel. Een derde argument is dat, ondanks het feit dat psychologische hulpverlening zeker niet altijd de problemen van een gedetineerde kan 'oplossen', hiermee wel de mogelijkheid geboden wordt om te praten over de zorgen en moeilijkheden waarmee men te maken krijgt. Een vierde reden is dat, wanneer binnen de gevangensmuren meer aandacht geschonken wordt aan psychologische hulpverlening, dit kan bijdragen tot een meer humaan gevangensklimaat.

Volgens Harvey en Smedley (2010)²³ dient de specifieke meerwaarde van niet-delict gericht werken met gedetineerden extra in de verf gezet te worden. Het is voor deze auteurs duidelijk dat gedetineerden vragende partij zijn om met een neutrale, niet-veroordelende persoon te kunnen spreken over zowel de dagdagelijkse besommeringen als over dieperliggende persoonlijke problemen (mogelijks delict-gerelateerd). Het stilstaan bij de vraag van de cliënt is, volgens deze auteurs, een voorwaarde om naderhand delictgericht te kunnen werken. Mogelijks is dit de belangrijkste doelstelling van ons werk in de gevangenis: de gedetineerde de mogelijkheid geven tot opbouwen van een vertrouwensband met een hulpverlener.

Postpenitentiaire werking

Eveneens in het kader van het Vlaams Strategisch Plan voor Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden, werd binnen CGG Eclips een postpenitentiaire werking ontwikkeld. Inhoudelijk staat deze werking los van de werking binnen de gevangensmuren aangezien ze expliciet plaatsvindt in het kader van de reclassering van de cliënt en gericht is op het verkleinen van de kansen op herval in criminaliteit en het vergroten van de kansen op een succesvolle re-integratie. Het postpenitentiair behandelaanbod bestaat uit een (kortdurende) groepswerking via uitgaansvergunningen, waarbij zowel de cliënt als de therapeuten van CGG Eclips de kans krijgen om te onderzoeken of een ambulante psychotherapeutisch traject gericht op hervalpreventie van het gepleegde delict een meerwaarde kan bieden voor de betrokkene. Na dit groepsprogramma volgt, indien geïndiceerd, een individueel traject. Dit individueel traject kan starten tijdens detentie, in aanloop naar de vermoedelijke vrijlating, en kent een vervolg na detentie.

Om in te stromen in de postpenitentiaire werking dienen een aantal randvoorwaarden vervuld te

zijn die een bepaalde mate van persoonlijke en maatschappelijk stabiliteit in het leven van de cliënt kunnen verzekeren, zoals een aangepaste woonomgeving en dagbesteding/werk. Dit is van groot belang om het risico op herval binnen een ambulante begeleiding beheersbaar te houden.

Ondanks het feit dat deze postpenitentiaire werking inhoudelijk los staat van de werking binnen de gevangensmuren, blijkt het toch een meerwaarde dat beide binnen eenzelfde team aanwezig zijn. Een derde van alle cliënten die worden aangemeld voor de postpenitentiaire werking binnen CGG Eclips is reeds intrapenitentiair in begeleiding door iemand van hetzelfde team. Dit komt de continuïteit in de hulpverlening ten goede, wat een beschermende factor is in het voorkomen van recidive²⁴. Deze zorgcontinuïteit binnen hetzelfde team kan echter niet steeds gegarandeerd worden. Een eerste reden is dat trajecten tijdens detentie frequent worden afgebroken door transfer naar een andere gevangenis, of, na detentie, door reclassering in een andere regio. Interessant zou zijn om deze zorgtrajecten over verschillende regio's heen in kaart te brengen, maar hier bestaan vooralsnog geen gegevens over. Ten tweede kunnen cliënten met een te hoog risico op herval in delictgedrag niet doorstromen van de intrapenitentiaire naar de postpenitentiaire werking. Een hoog risico op herval is namelijk een exclusiecriteria voor de postpenitentiaire en niet voor de intrapenitentiaire werking.

Mogelijkheden voor de toekomst

Hieronder worden enkele aanbevelingen geformuleerd met betrekking tot mogelijke toekomstige evoluties van de geestelijke gezondheidszorg voor gedetineerden.

Een eerste aanbeveling, specifiek voor de CGG's, is om de hulpverlening van de CGG's in verschillende regio's meer op elkaar af te stemmen. Dit zou ten eerste betekenen dat er bij een transfer of vrijlating van een cliënt zorgcontinuïteit mogelijk is en ten tweede dat gedetineerden in elke gevangenis beroep zouden kunnen doen op een gelijkaardig aanbod. Ondanks de duidelijke inspanningen die hier reeds op sectorniveau voor gedaan zijn, bijvoorbeeld binnen de inhoudelijk ondersteunende 'Werkgroep Forensische Zorg', lijkt het opportuun hier specifieke sectorale coördinatie voor te voorzien²⁵. Het stroomlijnen van het CGG-aanbod zou de kwaliteit van het aanbod (zorgcontinuïteit) ten goede komen en bovendien

23 Harvey, J. & Smedley, K. (2010). Introduction. In J. Harvey & K. Smedley (Ed.) *Psychological Therapy in Prisons and Other Secure Settings* (pp. 1-25). New York, Willan Publishing.

24 Ventura, A.L., Cassel, C.A., Jacoby, J.E., & Huang, B. (1998). *Case Management and Recidivism of Mentally Ill Persons Released From Jail*. *Psychiatric Services*, 49, 10.

meer duidelijkheid bieden voor zowel gedetineerden als professionele partners. Een specifieke opdracht binnen deze sectorale coördinatie zou de ontwikkeling van richtlijnen voor psychologische hulpverlening aan gedetineerden kunnen zijn, met inbegrip van een omschrijving van doelstellingen, aangewezen behandelmethodiek, in- en exclusiecriteria, aangewezen samenwerkingsvormen, afstemming tussen intra- en postpenitentiaire werking,... Idealiter blijft het ontwikkelen van dergelijke kwaliteitsrichtlijnen niet beperkt tot enkel de werking van de CGG, maar omvatten ze, zoals aanbevolen door Fazel en Baillargeon (2011)²⁶, het volledige GGZ-beleid in de gevangenis.

Een tweede aanbeveling betreft de optimalisatie van de samenwerking van het aanwezige hulpverlenend personeel in de gevangenis, zoals bijvoorbeeld de psychologen en andere hulpverleners binnen de zorgteams of Centrum Obra. Dit zou betekenen dat het aanwezige, maar nu versnipperd, behandelend personeel samengebracht wordt tot multidisciplinaire behandelteams²⁷, wat een belangrijke verbetering kan betekenen van de behandel mogelijkheden binnen de gevangenis zonder grote bijkomende financiële investeringen.

Ten derde dient de samenwerking tussen de partners van de welzijns- en gezondheidszorg enerzijds en justitie anderzijds geoptimaliseerd te worden. Het Meldpunt Suïcidepreventie binnen de gevangenis van Gent, zoals hoger beschreven, is hier een voorbeeld van. Het (penitentiair) personeel van dit meldpunt wordt getraind door medewerkers van CGG Eclips en deze werking maakt het mogelijk dat bijvoorbeeld bewakingspersoneel rechtstreeks kan verwijzen naar psychologische hulpverlening bij CGG Eclips. Ongetwijfeld bestaan binnen andere Vlaamse en Brusselse gevangenissen nog meer dergelijke creatieve initiatieven. Een interessante denkpiste is om deze samenwerking verder vorm te geven en na te gaan op welke manier actoren binnen de welzijn- en gezondheidszorg, naast de actoren vanuit justitie, in gelijke mate inspraak zouden kunnen hebben in het organiseren van een gevangenisregime.

Als vierde aanbeveling moet gewezen worden op het belang van een nauwe aansluiting van de hulpverlening binnen de gevangensmuren op die buiten de gevangensmuren^{28,29}. Bij vrijlating van een gedetineerde dient continuïteit gegarandeerd te worden. Bovendien hebben, zoals hoger beschreven, gedetineerden vaak te maken met complexe maatschappelijke en psychologische en psychiatrische problematieken waardoor samenwerking in een hulp- en dienstverleningsnetwerk een noodzaak is. Idealiter zou elke vrijlating ondersteund dienen te worden door een intersectoraal plan van aanpak, gecoördineerd door een casemanager die het volledige traject van binnen naar buiten opvolgt. Dit zou niet enkel de cliënt ten goede komen, maar ook een duidelijke meerwaarde betekenen in de preventie van criminaliteit.

Tot besluit

Kwaliteitsvolle gezondheidszorg, met inbegrip van geestelijke gezondheidszorg, is een recht van iedere gedetineerde. Ondanks de tot nu toe geleverde inspanningen op het vlak van geestelijke gezondheidszorg aan gedetineerden, blijft dit een nog zo goed als braakliggend terrein. Dit gegeven staat in schril contrast met de hoge nood op dit vlak binnen deze populatie. Ook het maatschappelijk belang van dergelijke hulpverlening kan niet voldoende benadrukt worden.

25 In 2008-2009 waren hier deeltijds twee CGG-medewerkers voor vrijgesteld. Hun coördinatie-opdracht bleef echter beperkt in tijd.

26 Fazel, S. & Baillargeon, J., l.c.

27 Mills, A. & Kendall, K., l.c.

28 Fazel, S. & Baillargeon, J., l.c.

29 Ventura, A.L., et al., l.c.

Het leven na de strafuitvoeringsrechtbank.

FATIK sprak met van Piet Piron

Veerle Scheirs en Kristel Beyens¹

Begin augustus 2014 schreef Piet Piron zijn laatste vonnis en hing hij zijn toga definitief aan de haak. Slechts enkele dagen later werden we ontvangen bij hem thuis in de Vlaamse Ardennen om te spreken met de gewezen voorzitter van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) van Gent. We blikten samen terug op zijn rijke professionele carrière, maar spraken ook over zijn leven na de SURB. Met een stralende zon, een door hem klaargemaakte lunch, de muziek van Vivaldi op de achtergrond en een prachtig zicht op de Vlaamse Ardennen voerden we een ontspannen gesprek over het leven en werken aan de SURB en zijn visie op justitie en strafuitvoering. We kregen inzicht in de levensgenieter, maar ook in de hartelijke en menselijke persoon die Piet Piron is. Hij kan gerust beschouwd worden als een pionier van het eerste uur van de SURBs. Met een anciënniteit van 30 jaar in de magistratuur en dit gecombineerd met een criminologische achtergrond, verliest de Belgische strafuitvoering met zijn pensionering dan ook heel wat expertise en engagement. Onderstaande tekst (re)construeert stukken uit ons gesprek.

Fatik: De laatste zitting is al even achter de rug, het laatste vonnis is geschreven. Hoe voel je je bij het idee gepensioneerd te zijn?

Piet Piron: "Mijn keuze om te stoppen met werken heeft verschillende motieven. Enerzijds betreur ik sterk dat ons mandaat niet verder verlengd kan worden. Als voorzitter van de SURB heb je een mandaat van maximaal acht jaar. Ikzelf ben gestart met de oprichting van de SURB op 1 februari 2007, waardoor mijn mandaat op 1 februari 2015 sowieso definitief ten einde zou lopen. Ik betreur de tijdelijkheid van de mandaten eigenlijk heel sterk, zowel voor de voorzitters, als voor de assessoren. Als je bijvoorbeeld kijkt naar jeugdrechters of onderzoekrechters, die hun

mandaat is ook tijdelijk, maar na een gunstige evaluatie kunnen zij verder aangesteld blijven. De wetgever heeft de tijdelijke duur van de mandaten gekopieerd van de Commissies voor Voorwaardelijke Invrijheidstelling (CVI), maar deze regeling brengt de continuïteit van de werking van onze rechtbanken in gevaar. In februari 2015 zullen verschillende voorzitters en assessoren van het eerste uur het einde van hun mandaat bereiken, waardoor er een ware leegloop zal zijn op de SURBs en heel wat ervaring zal verdwijnen. Denk maar aan Freddy Pieters, voorzitter van de Nederlandstalige kamer van de SURB van Brussel, die ook weldra zal weggaan, samen met verschillende assessoren over de verschillende SURBs heen. Wij hebben daarom vanuit

¹ Veerle Scheirs is post-doctoraal onderzoeker en deeltijds docent. Kristel Beyens is hoogleraar. Ze zijn beiden verbonden aan de vakgroep criminologie, onderzoeksgroep Crime & Society (CRiS) – onderzoekslinij Penalty & Society- van de Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: veerle.scheirs@vub.ac.be).

Interview

de SURB meermaals gevraagd om dit te herbekijken, ook voor de assessoren, maar het is er spijtig genoeg niet doorgekomen. Daarnaast heb ik ook beslist om nu te stoppen omdat er heel wat veranderingen op til zijn bij de regeling van de pensioenen.”

Fatik: Je hebt doorheen je carrière verschillende mandaten uitgeoefend. Kan je je loopbaan even reconstrueren?

Piet Piron: “Ik heb rechten en criminologie gestudeerd aan de Universiteit van Gent. Van daar ging ik naar de balie en wou ik in 1981 starten met mijn gerechtelijke stage, maar een van mijn eerste grote teleurstelling was dat ik politiek eerst verplicht een kleur moest kiezen alvorens ik aan mijn stage kon beginnen. Dit was echt een teleurstelling voor mij. Mijn opleiding en achtergrond waren ondergeschikt aan de politieke kleur en dit vond ik meer dan jammer. Na een vrijwillige stage aan het Parket en vervolgens de gerechtelijke stage aan het Parket in Gent kon ik aangesteld worden als substituut in Oudenaarde waar ook mijn roots lagen. Ik heb dat jaren gedaan. Ik heb dat ook graag gedaan omdat je daar echt uw stiel leert, veel meer dan aan de balie. Oudenaarde was een klein Parket waardoor ik alle zaken heb gedaan. Vanuit mijn opleiding criminologie had ik bijvoorbeeld een bijzondere interesse in de jeugdbescherming. De wet van 1965 was mijn inziens een goede, misschien ietwat verouderde wet, waar wij goed konden werken en echt positieve dingen konden mee doen. Maar na de staatshervorming is er een vrij artificiële scheiding ontstaan tussen rechters die zich met strafrecht bezighouden en de Gemeenschappen die zich bezighouden met de problematische opvoedingssituaties, de milieufactoren, ... wat voor mij criminologisch gezien een ware vloek was. Misdrijven komen immers tot stand door een combinatie van persoonlijkheid, milieu, achtergrond, ... en dit onderscheid maakte het moeilijk om echt criminologisch te werken. Misschien had men toen moeten kiezen om meer multidisciplinair te werken en multidisciplinaire jeugdrechtbanken op te richten.”

Fatik: Je bent dus vanaf het begin van je carrière een voorstander geweest van de multidisciplinariteit zoals die vandaag binnen de SURB bestaat?

Piet Piron: “Ja absoluut, omdat ik op dat vlak echt redeneer als een criminoloog waarbij ik vind dat misdrijven vanuit verschillende perspectieven bekeken moeten worden. Zelf heb ik ook altijd vanuit deze

visie proberen werken. Als substituut behandelde ik verschillende materies. Ik was gelast met dossiers in het kader van de jeugdbescherming, maar ook gemeenrecht en koophandel, maar ik heb altijd getracht om vanuit dezelfde manier te werken.

Na mijn periode op het Parket werd ik benoemd als rechter binnen de Rechtbank van Eerste Aanleg en werd ik onmiddellijk als onderzoeksrechter aangesteld. Ik heb dat zeven jaar gedaan tussen 1992 en 1999 en ik heb dat ook heel graag gedaan. Maar eind jaren negentig kwamen de CVI's en dat was voor mij criminologisch gezien een echte uitdaging. Voorheen had ik als substituut en onderzoeksrechter beslissingen genomen die de instroom in de gevangenis beïnvloeden, maar ik ben ook altijd heel erg geïnteresseerd geweest in de strafuitvoering, maar ik had daar eigenlijk heel weinig praktische ervaring mee. Ook vanuit het Parket had ik daar weinig zicht op omdat de uitvoerende macht de strafuitvoering eigenlijk altijd voor zich heeft willen houden. Het was dan ook een echte uitdaging om eens iets anders te kunnen leren en ook de kans te krijgen echt multidisciplinair te werken. De aanstelling gebeurde door de Eerste Voorzitter van het Hof van beroep en voor één keer werd er in de wet voorkeur gegeven aan criminologen. Ik heb het gehaald, door mijn anciënniteit, maar zeker ook omdat ik criminoloog ben.

Fatik: En hoe begin je aan zo een nieuwe ervaring en het installeren van zo een nieuwe praktijk?

Piet Piron: “We kregen een wat geïmproviseerde opleiding in Brussel en Merksplas. We zijn een paar gevangenen gaan bezoeken met de mensen van de FOD justitie, van de vroegere Dienst Individuele Gevallen, mensen die deze beslissingen jaren hadden mogen nemen, als een vorm van overdracht. Al moet ik toegeven dat ik wel een spanning voelde, zo van, jullie moeten nu doen wat wij jaren hebben gedaan en de reflectie van, gaan die mensen dat wel even goed kunnen. Ook bij de toenmalige Directeur-Generaal Van Belle voelde ik dezelfde weerstand omdat hij zijn materie en impact op de strafuitvoering kwijt was en hij geen rechtstreeks gezag over ons uitoefende.

De beginperiode was zeker niet gemakkelijk met soms erbarmelijke toestanden. Als CVI moesten wij bijvoorbeeld niet alleen beslissingen nemen tot toekenning of afwijzing van een voorwaardelijke invrijheidstelling (VI), maar waren wij, zoals nu ook het

Interview

geval is bij de SURB, ook bevoegd voor de opvolging van alle mensen die in VI waren. In dat kader wilden wij vanzelfsprekend graag weten om welke mensen dat ging, wij wilden daar namen op kunnen plakken, maar de administratie had daar absoluut geen zicht op. Er was met andere woorden een praktijk ontstaan waarbij de mensen waarbij een VI goed liep, niet meer werden opgevolgd. Maar als CVI konden wij zo niet werken. Als Commissie hadden wij een territoriale en materiële bevoegdheid en werden wij geacht de wet toe te passen. De wet bepaalt een proeftermijn en die moeten wij respecteren. In die periode hebben wij dus meermaals tevergeefs gevraagd naar een lijst met de namen van de mensen waarover wij bevoegd waren. "Vraag maar aan de justitieassistenten", was hun antwoord. Maar de justitiehuzen wisten dat ook niet. Wij hebben dus heel wat veranderd in de beginperiode, met de nodige weerstand van Brussel, maar wij wilden geen tweede zaak Dutroux hé.

Daarnaast moesten wij veel praktische keuzes maken met soms een grote implicatie. Bijvoorbeeld bij de implementatie van de SURB, moesten we beslissen hoe wij een strafuitvoeringsdossier gingen samenstellen. Gaan we dat per persoon doen of per strafuitvoeringsmodaliteit? Wij hebben er toen in Gent voor gekozen om een dossier per strafuitvoeringsmodaliteit samen te stellen om te vermijden dat we moesten werken met heel dikke, moeilijk hanteerbare dossiers waarin alle voorgaanden zaten. Dit is ook belangrijk als een dossier naar het Hof van Cassatie gaat. Criminologisch zijn er natuurlijk andere argumenten te bedenken die pleiten voor het werken met een dossier per persoon, bijvoorbeeld vanuit het belang van de persoon van de veroordeelde, maar dat was praktisch gezien zeer moeilijk realiseerbaar. Dit zijn maar enkele van de keuzes die we in het begin hebben moeten maken."

Fatik: Hoe verliep de overgang van de CVI naar de SURB? Zijn er praktijken die vandaag niet meer bestaan?

Piet Piron: "Binnen de SURB werkten we eigenlijk vanuit een zelfde werkmethode als binnen de CVI, met dat verschil dat de SURBs werken binnen een rechtbankstructuur, waardoor een aantal dingen toch wat moeilijker en stroever verlopen. Met de CVI konden wij bijvoorbeeld veel gemakkelijker informeel overleggen tussen de verschillende Nederlandstalige Commissies. Zo kwamen we twee keer per jaar samen

voor een tweedaags overleg in Merksplas. Het overleg met de Franstalige Commissies verliep veel logger. Ik merkte duidelijk een verschil in vergadercultuur. Maar tijdens de dagen met de Nederlandstalige Commissies werden praktische problemen besproken en bekeken hoe dit binnen de andere Commissies werd aangepakt. We hebben toen veel van elkaar geleerd. Momenteel is dit binnen de structuur van de rechtbank heel moeilijk geworden. De Voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg, de hoofdgriffier, de parketten, allemaal moeten ze hiervoor toestemming geven, waardoor deze initiatieven zeer stroef verlopen. De CVI's gaven op dat vlak veel meer flexibiliteit, want toen de SURBs werden geïmplementeerd is dit informeel overleg gestopt en het formeel overleg dat in de wet werd voorzien is eigenlijk doodgebloed, juist omdat al de korpsoversten in het overleg werden betrokken.

Daarnaast hadden de personeelscolleges binnen de gevangenis veel meer impact dan vandaag het geval is. Wij werden als CVI pas gevat na een positieve beslissing van het personeelscollege en we moesten toch vaststellen, toch voor onze Commissie, dat wanneer het personeelscollege positief besliste, wij ook positief beslisten in drie kwart van de gevallen, wat toch aangeeft dat ze daar toch goede beslissingen namen. Was er een negatief advies van het personeelscollege, dan waren wij nog niet gevat, tenzij er drie keer een negatief advies was, dan kon de veroordeelde ons vatten. Indien er een negatief advies was, dan zagen we ook dat we in drie vierden van de gevallen een negatieve beslissing namen. Niet dat we ons daartoe gebonden achten, maar we stelden dit achteraf vast. Anderzijds was het systeem vroeger veel logger, al werd de belangrijke rol van de voorbereiding in de gevangenis wel erkend. De PSD wordt vandaag zelfs niet vermeld in de wet. In sommige gevangenissen wordt er nog steeds een personeelscollege gehouden, maar dit is zeker geen standaardpraktijk en dat is jammer omdat men zo vanuit de gevangenis ook een overzicht behoudt over een dossier vanuit verschillende invalshoeken."

Fatik: Maar de CVI en de SURB werkten vanuit een zelfde werkmethode?

Piet Piron: "Ja, intern was er zeker een grote continuïteit, vandaar dat ik ook niet getwijfeld heb om me bij de oprichting van de SURBs terug kandidaat te stellen als voorzitter. Wat ik een belangrijke meerwaarde van de SURBs vind, is dat je

Interview

enerzijds de voordelen hebt van het werken met een beslissingsmethode eigen aan rechtbanken, maar waar je ook een belangrijke criminologische invalshoek hebt. Ik heb altijd geprobeerd om die twee aspecten te verzoenen. Juridisch hebben we een duidelijke materiële en territoriale bevoegdheid. We kijken naar het dossier, naar wat er tijdens de zitting wordt gezegd, de rechten van verdediging zijn belangrijk en we benaderen het geheel in volle onafhankelijkheid. Dit wil zeggen geen telefoon van een Minister of een politiker als hij vindt dat een strafuitvoeringsmodaliteit echt niet kan. De werking van de SURB wordt absoluut verrijkt met het positieve van wat de magistratuur kan brengen. Het nadeel is natuurlijk wel dat het trager en logger werkt dan de administratieve beslissingsmethode. Maar wij lezen het dossier en we zien op de zitting rechtstreeks de veroordeelde die rechten heeft die wij respecteren. Daarnaast werken we zeer criminologisch, we werken met persoonlijkheids- en milieufactoren en hier zijn het vooral de assessoren die een heel belangrijke rol in spelen.

Al ben ik wel van mening dat je zo niet kan werken voor alle zaken. Ik vind dan ook dat er een efficiëntere methode tevens met multidisciplinaire aanpak moet zijn voor de kortere gevangenisstraffen, want anders zouden we onnodig veel tijd verliezen. Misschien zouden we voor de straffen onder de drie jaar moeten kunnen beslissen na inzage van het dossier zonder dat we de veroordeelde zelf horen, al zouden we in moeilijke en complexe dossiers wel de mogelijkheid moeten hebben om de man alsnog te horen. Het is ook daarom dat de beslissingsbevoegdheid voor straffen tot drie jaar nog niet naar de strafuitvoeringsrechter is gegaan. Men heeft schrik voor de vertragende werking van de SURB. Daarnaast wil de uitvoerende macht zijn controle over de penitentiaire politiek ook niet kwijt, dat speelt zeker ook een rol, dat is een kwestie van macht."

Fatik: De Wet op de Externe Rechtspositie hecht veel aandacht aan de rol van de slachtoffers in de procedure. Heb jij veel slachtoffers gezien tijdens de zittingen?

Piet Piron: "Ik heb vaak slachtoffers gezien en heb ook gezien dat er verschillende soorten slachtoffers zijn. In de publieke opinie bestaat er vaak het beeld van slachtoffer en dader als cowboy en indiaan, als twee tegengestelden die recht tegenover elkaar staan, maar in de praktijk is het verschil soms veel subtieler. Je hebt

zuivere slachtoffers die plots getroffen worden en daar helemaal niets aan kunnen doen, mensen die op het verkeerde moment op de verkeerde plaats zijn. Maar je hebt ook veel complexere situaties, bijvoorbeeld van een zoon die zelf een drugdealer was toe hij werd neergeschoten. De ouders van deze man zijn zeker slachtoffers, want hun zoon is neergeschoten, maar die mensen vergeten soms ook dat hun zoon ook actief was in het drugmilieu. En het zijn vaak die mensen die op de zitting zeer sterk hun slachtofferrol benadrukken. Het aureooltje van "wij zijn het slachtoffer en wij zijn onze zoon verloren". Deze mensen zijn op een zitting soms veel heviger om hun slachtofferschap te affirmeren dan mensen die echt pech hebben gehad.

Daarnaast vind ik wel dat het systeem achteruit is gegaan in vergelijking met de wet van 1998. De wetgever heeft de hoedanigheid van slachtoffer willen formaliseren, dat was dé grote vooruitgang van de Wet van 2006. Iedereen die zich burgerlijke partij heeft gesteld wordt gezien als slachtoffer, wat hen onmiddellijk het recht geeft om gehoord te worden en om slachtoffergerichte voorwaarden te vragen. Maar deze basisidee werd onvoldoende uitgewerkt, waardoor het onrealistisch is geworden. Ik geef altijd het voorbeeld van de zaak Dutroux. Dutroux is ook veroordeeld voor autozwendel en iemand die zijn autoruit is ingeslagen in dat dossier, wordt volgens de wet gezien als slachtoffer en heeft ook het recht om gehoord te worden en samen met Meneer Lejeune naar de zitting te komen. Dit is niet opportuun en totaal onrealistisch. Jammer is ook dat wij niets kunnen doen wanneer slachtoffers niet komen opdagen op de zitting en wij het misschien wel nuttig zouden vinden moesten die toch komen. Op het gevaar van een ongelijke behandeling van slachtoffers hebben we niet het recht om bepaalde slachtoffers apart te contacteren, terwijl er in het vroegere systeem de verplichting was dat de diensten van het slachtofferonthaal slachtoffers van bepaalde misdrijven, zoals doodslag en seksuele delicten, actief moesten opzoeken. Wanneer wij als Commissie vaststelden dat een verplicht te contacteren slachtoffer in een bepaald dossier niet actief werd opgezocht, konden we een zaak in voortzetting zetten, zodat de slachtoffers alsnog gecontacteerd konden worden. Dat was een goed systeem dat nu niet meer zo werkt, waardoor bepaalde slachtoffers niet meer komen. Tenslotte is het ook heel moeilijk met de huidige wetgeving voor de slachtoffers om te weten bij welke

Interview

SURB ze een slachtofferverklaring moeten indienen. Op het moment dat een vonnis in kracht van gewijsde is gegaan, is het immers nog niet geweten voor welke SURB een veroordeelde zal verschijnen. Zo is het best mogelijk dat in een zelfde dossier verklaringen worden ingediend bij de griffies van verschillende SURBs, waardoor er mogelijk verklaringen verloren gaan. Ik heb er daarom meermaals voor gepleit om deze bewaringstaak toe te bedelen aan de parketten die de vervolging in een dossier hebben ingesteld, zodat alle verklaringen trasseerbaar en vindbaar blijven. Maar de Procureurs-Generaal zagen dit niet zitten, terwijl dit de enige manier is om een slachtofferdossier en volledig samen te stellen op basis van de in uitvoering zijnde straf. Op deze manier zou er voor de slachtoffers geen twijfel zijn waar de informatie naar toe zou moeten gaan. Maar ik kreeg tegenwind met nepargumenten omdat ze zelf het werk niet wilden doen.

Fatik: Je sprak daarstraks over telefoontjes van Ministers of politici. Gebeurt dit? Voel jij als strafuitvoeringsrechter soms druk van buiten af bij beslissingen?

Piet Piron: "Nee, dat voel ik niet. Ik word ook niet gecontacteerd om zus of zo te beslissen, maar misschien is dat ook omdat ze dat weten dat dat bij mij totaal een averechts effect zou hebben. Wat we wel hebben, is dat we als SURB natuurlijk wel beseffen dat sommige dossiers maatschappelijk heel gevoelig zijn, wat ons echter niet belet om ook in deze dossiers onafhankelijk te beslissen. Ik probeer dan ook om in een mediagevoelig dossier te voorkomen dat de publieke opinie weet wanneer de man zal voorkomen. We proberen dan deze dossiers uit de schijnwerpers te houden en dit lukt toch meestal.

Al bestaan er toch nog heel wat misverstanden over de SURB. Zo wil ik toch nog eens duidelijk maken dat de straffen worden bepaald door de rechter ten gronde en wij zijn daar als SURB door gebonden. De feiten zijn bewezen en de straf is gegeven. Onze taak is om nadien te gaan kijken van hoe die feiten er gekomen zijn en wat er nu moet gebeuren dat dergelijke dingen niet meer kunnen gebeuren. Er mag geen verwarring zijn tussen de rechter ten gronde en de strafuitvoeringsrechter. Als SURB geven wij ook geen solden of genade. De straf is gegeven en wij aanvaarden de straf. Dat moet ook heel duidelijk zijn naar de rechters ten gronde toe. Zij kunnen erop vertrouwen dat wij de uitgesproken straf respecteren.

Wij komen daar niet op terug. Wij respecteren het gezag van gewijsde. Die man heeft iemand verkracht. Die man heeft iemand vermoord. Dat is zo en dat betwisten wij niet, maar wat wij gaan doen is dan werken met die man zijn problematiek om te voorkomen dat dergelijke feiten nogmaals gebeuren. Het is voor mij heel belangrijk dat dit duidelijk is. Zowel bij de publieke opinie als bij collega's magistraten is daar soms wat onduidelijkheid over."

Fatik: Er is heel wat reactie en kritiek geweest op de aanpassingen aan de Wet in 2013 ten gevolge van de VI van Michelle Martin. Ben jij het eens met deze reacties?

Piet Piron: "Nee, die wetswijziging was mijn inziens totaal overbodig en stoelt op een heel ouderwets denken, namelijk dat men de situatie gaat verbeteren wanneer mensen langer in de gevangenis worden gehouden, wat natuurlijk niet zo is. Gevangenis moeten er zijn, ik heb nog altijd geen alternatief gevonden dat de gevangenis volledig kan vervangen, maar men mag niet geloven dat mensen opgesloten houden helpt. Dan kan je de mensen beter in de vergeetput steken. Mensen moeten voorbereid worden op hun vrijheid. Ik ben van mening dat we mensen moeilijk of niet kunnen veranderen, maar we kunnen mensen leren zichzelf kennen. Mensen hebben hun verleden, hun milieu, hun persoonlijkheid en het is belangrijk dat ze die goed leren kennen en leren wat hun valkuilen zijn, zodat ze die in de toekomst kunnen vermijden. Van mensen die natuurlijk agressief zijn, kan ik geen schaapje maken, maar ik kan mensen wel leren kijken naar hun gedrag en hen bewust maken van hun valkuilen en hen zelfinzicht geven. Dit vraagt oefening en daar kunnen wij als SURB een belangrijke rol in spelen. Maar dat is natuurlijk wel een proces van vallen en opstaan, al moeten wij als SURB natuurlijk wel steeds overwegen welke risico's we nemen. Daarom zoeken we naar een evenwicht tussen drie belangrijke factoren. Dat is ten eerste de bescherming van de maatschappij. Wanneer het bijvoorbeeld blijkt dat een persoon nog veel te gevaarlijk is, dan moeten wij hier rekening mee houden. Daarnaast zijn er de slachtoffers die ook voldoende erkenning moeten krijgen en ten slotte is er het gegeven dat de veroordeelde recht heeft op re-integratie. We kunnen iemand niet heel zijn leven opsluiten, maar moeten hem het recht geven om op een bepaald ogenblik de kans te krijgen zijn leven terug op te pakken. De wet geeft ons ook de ruimte

Interview

om een evenwicht te vinden tussen deze drie factoren zodat we onze beslissingen zo goed mogelijk kunnen nemen.”

Fatik: Hoe voelt het nu om afscheid te nemen van de SURB?

Piet Piron: “De tijd is gekomen om met pensioen te gaan. Als ik terugkijk moet ik vaststellen dat ik toch telkens heel zware beslissingen heb moeten nemen en telkens heel zware dingen heb gezien. Dit geldt zowel naar de slachtoffers toe, als naar veroordeelden die vaak toch een heel zwaar en moeilijk leven hebben gehad. Mensen die echt verschrikkelijke dingen hebben meegemaakt, die misbruikt zijn geweest, die heel veel problemen hebben gehad. Als rechter binnen de SURB moet je dat altijd allemaal lezen. Je ziet slachtoffers bij u komen. Dat beleef je en neem je voortdurend mee. Al moet ik toegeven dat je dat ook niet altijd meer beseft, maar nu ik met pensioen ga wil ik misschien terug meer de mooie dingen gaan bekijken in het leven. Anderzijds denk ik dat dat met veel beroepen zo is, bijvoorbeeld een chirurg die mensen moet opereren waarvan hij weet dat ze gaan sterven. Maar op een bepaald moment motiveer je je en probeer je te doen wat je kan. Dat heb ik gedaan. En nu wil ik de mooie kant van het leven ook gaan bekijken. Het is goed geweest, maar ik heb het heel graag gedaan...”

Fatik: Heb je concrete plannen?

Piet Piron: “Eindelijk zou er nu iemand aan mij moeten vragen van, wat is uw reclasseringsplan? En dan zou ik moeten toegeven dat dat eigenlijk nog helemaal niet concreet is. Ik hou van cultuur en muziek. Ik heb veel vrienden, hou van reizen en zal nu ook wat verplicht moeten tuinieren, maar het is vooral een kwestie van “invoelen” nu. Dat is een beetje hetzelfde als met de veroordeelden. Soms kan je iemand best niet onmiddellijk een VI geven, maar kan je best eerst een keer penitentiair verlof geven zodat ze wat kunnen voelen wat het is als je vrij komt. “Invoelen”, van hoe krijg ik nu een goede structuur en hoe voelt dat nu. Dat is wat ik nu moet doen. Je kan het ook een beetje bekijken zoals kanovaren, iets wat ik graag doe. In een rivier volg je altijd de stroom, dat is een beetje zoals het werk, dat is de stroom die je volgt en stuurt. Je kan altijd wel zeggen van hier stop ik even om te picknicken, maar je volgt de stroom altijd. En nu op het einde van mijn carrière kom ik aan een groot meer waar ik zelf moet bepalen wat ik daar zal doen...”

België opnieuw veroordeeld voor overbevolkte gevangenissen

België is deze week opnieuw veroordeeld door het Europees Hof van de Rechten van de mens voor de situatie in de overbevolkte gevangenissen. Ons land moet 10.000 euro morele schadevergoeding betalen aan een gevangene die 'onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen' heeft moeten ondergaan. Het Hof eist nu algemene maatregelen om de problematiek aan te pakken. Het is niet de eerste maal dat België hiervoor op de vingers wordt getikt.

Dit keer betrof het de zaak Vasilescu vs. België, waarbij Vasilescu in het gelijk werd gesteld voor de erbarmelijke omstandigheden waarin hij tijdens zijn verblijf in de gevangenis te maken had. De Roemeense ex-gedetineerde Marin Vasilescu zat tussen oktober 2011 en oktober 2012 iets meer dan een jaar opgesloten in de gevangenissen van Antwerpen en Merksplas. Meermaals sloep hij op een matras op de grond, als niet-roker in een cel met andere gedetineerden die rookten en openlijk drugs gebruikten. Hij moest ook een tijdje doorbrengen in een cel waar geen lopend water of een toilet was. Vijftien dagen werd hij opgesloten in een ruimte kleiner dan drie vierkante meter. Ook kreeg hij niet de juiste medische zorg terwijl hij in de gevangenis verbleef.

Het Hof oordeelt België zo niet verder kan en vraagt ons land om 'algemene maatregelen' aan te nemen die gevangenen de garantie geven dat de omstandigheden van hun opsluiting beantwoorden aan artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens: 'Niemand mag worden onderworpen aan foltering of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen'.

Het Hof besliste nog dat Marin Vasilescu, die na zijn vrijlating op 22 oktober 2012 terug naar Roemenië gestuurd werd, van de Belgische staat een morele schadevergoeding van 10.000 euro moet krijgen.

Nationale dagen van de gevangenis

De "Nationale dagen van de Gevangenis" werden dit jaar voor het eerst in België georganiseerd door de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen, naar voorbeeld van de Nationale Dag van de Gevangenis in Frankrijk. Het thema van deze eerste editie was het "dagelijkse leven in de gevangenis" en had als doel om de publieke opinie zo objectief mogelijk te informeren over de penitentiaire werkelijkheid. De meeste burgers van dit land hebben nooit in de gevangenis gezeten en dit zal gelukkig nooit gebeuren. Ze hebben dus geen zicht op het gevangenisleven. Het tekort aan kennis brengt allerlei beelden met zich mee: de gevangenissen zijn te

luxueus, daaruit kan men gemakkelijk ontsnappen, het dealen van penitentiaire agenten, enz.

De realiteit van het gevangeniswezen, van de meeste Belgische gevangenissen, is echter zeer schrijnend: overbevolking, de verouderde bouw, het ontbreken van hygiëne, het personeelstekort, de gebrekkige opleiding van de personeelsleden opdat gedetineerden meer dan alleen een nummer zouden zijn.

Ieder jaar eind november wil de CTRG een week wijden aan het sensibiliseren van de publieke opinie over het gevangeniswezen, omwille van het feit dat de gevangenissen niet een aparte wereld zijn. Integendeel: deze wereld moet deel uitmaken van onze maatschappij op hetzelfde niveau als de scholen en ziekenhuizen en vervolmaakt kunnen worden waar nodig. Een diepe hervorming van de penitentiaire politiek, in de zin van een meer menswaardig leven voor de gedetineerden en een vermindering van de recidive moet noodzakelijkerwijze door de publieke opinie gevalideerd worden.

De Nationale Dagen kwamen niet tot stand uit edelmoedigheid van de promotoren maar door realisme. De aangesloten verenigingen (Toezichtcommissies, Liga voor mensenrechten, het Internationaal Observatorium voor het Gevangeniswezen, Vrijzinnige verenigingen, katholieke aalmoezeniersdienst,...) kennen de realiteit binnen de gevangenissen en zullen trachten deze te delen door meerdere activiteiten te organiseren rond een thema.

Prijs voor Mensenrechten

De Liga voor Mensenrechten reikte dit jaar, op 14 december, een opmerkelijke Prijs voor Mensenrechten uit in het Vlinderpaleis te Antwerpen. Dit jaar ging de prijs namelijk naar "de gestorvenen in de cel". De Liga vindt het een grote smet dat in een democratische rechtstaat mensen moeten sterven in de gevangenis en pleit dan ook voor een menswaardige detentie. De sprekers van dienst waren Jos Vander Velpen, voorzitter Liga voor Mensenrechten, Koen Geens, Minister van Justitie en Walter Thiery, ondervoorzitter van de Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen.

De Liga voor Mensenrechten eindigde haar tweejarige campagne voor een humane detentie met een gedenkwaardige Prijs voor Mensenrechten: de gestorvenen in de cel. Hiermee wil de Liga het Belgisch penitentiair beleid aanklagen en een lans breken voor zij die hun leven moeten eindigen in de gevangenis. Want niemand verdient het om alleen, in een cel, te moeten sterven.

Sommigen beroven zichzelf van het leven, anderen sterven na een overdosis drugs, enkelen sterven een natuurlijke dood, door ouderdom of na een terminale ziekte, sommigen sterven na gewelddadige incidenten.

Ook dat nog

Wat ze allen gemeen hebben, is dat ze eenzaam sterven in een kille cel. Er is een schrijnend gebrek aan middelen, wat leidt tot een gebrekkige opvolging en begeleiding van gedetineerden.

Het personeel in de gevangenis en de directie doen hun uiterste best om in deze moeilijke omstandigheden de gedetineerden bij te staan en vooruit te helpen. Zij verdienen onze uiterste bewondering. Maar het ontbreekt hen aan een kader en middelen om een echt humaan penitentiair beleid te kunnen voeren.

Ook dit jaar reikte de Liga voor Mensenrechten een studentenprijs uit. Hiermee willen we ieder jaar een Bachelor- of Masterproef met een mensenrechterlijke invalshoek bekronen. De winnaar van dit jaar is Wouter Van Butsel met zijn masterproef: "De Burger in het ongewisse – Actieve notificatie als waarborg tegen geheim toezicht". Een verdienstelijke tweede plaats ging naar Esther Jehaes met haar masterproef "Mensenrechten achter de muren: de gedetineerde als sociale actor".

Cellmade

De Centrale Dienst van de Regie voor Gevangenisarbeid (CDRGA), die als belangrijkste taak heeft om gedetineerden tewerk te stellen, komt met een nieuw concept: "Cellmade". Hiermee wil de CDRGA bedrijfsleiders aanmoedigen om de stap naar gevangenisarbeid te wagen. In Nederland is men al langer bekend met het concept, sinds 2011, onder de naam "In-Made". Sindsdien is daar de gevangenisproductie verdubbeld.

Veertig procent van de gedetineerden in ons land brengt zijn dagen al werkend door. De helft daarvan doet dat niet voor de gevangenis zelf, maar voor bedrijven. In Vlaanderen alleen zijn er een 300-tal die hun productie aan hen toevertrouwen. Met "Cellmade" wil de CDRGA dit verhogen door de voordelen van gevangenisarbeid uit te spelen en zo het werk achter de tralies aantrekkelijker maken voor bedrijfsleiders. De voordelen die op de nieuwe website worden uitgespeeld is de kwaliteit, het ruime aanbod van activiteiten en diensten, het versterken van de sociale reputatie van het bedrijf en natuurlijk de concurrentiele tarieven.

Cellmade heeft volgens de CDRGA voor de gedetineerden twee aspecten. Ten eerste is er volgens hen het sociale aspect, om zo de gedetineerden een centje te laten bijverdienen. Het andere aspect is het veiligheidsaspect, een gevangenis waar werk is, is een veilige gevangenis. Via "Cellmade" worden de gevangenen professionele en sociale vaardigheden bijgebracht, wat hun re-integratie zal vergemakkelijken.